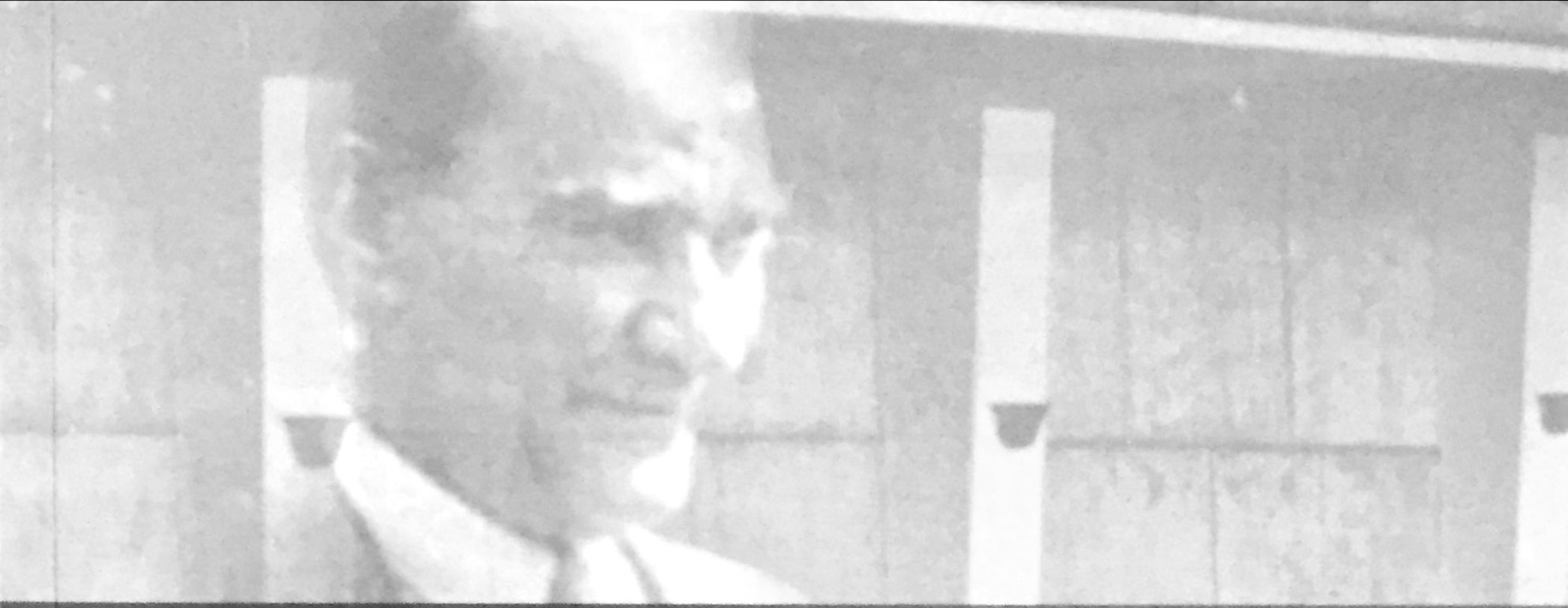

XVI.

TÜRK TARİH KONGRESİ

20 - 24 EYLÜL 2010, ANKARA

KONGREYE SUNULAN BİLDİRİLER

**4. CİLT - 2. KISIM
OSMANLI TARİHİ**

TÜRK TARİH KURUMU

ATATÜRK KÜLTÜR, DİL VE TARİH YÜKSEK KURUMU
TÜRK TARİH KURUMU YAYINLARI
VIII. Dizi – Sayı 13^e

XVI. TÜRK TARİH KONGRESİ

Ankara: 20-24 Eylül 2010

KONGREYE SUNULAN BİLDİRİLER
IV. CİLT II. KISIM

ANKARA
2015

İÇİNDEKİLER

Bu Ciltte Bildirisi Olanların Alfabetik Listesi.....	VIII

GENEL TOPLANTI

Prof. Dr. Halil İnalcık'ın Açılış Konuşması	IX

SEKSIYON - IV - II KISIM OSMANLI TARİHİ

İŞİL İŞİK BOSTANCI : <i>Almanya'nın Filistin Bölgesine Yönelik Politikası ve Alman İmparatoru II. Wilhelm'in Bölgeye Ziyareti</i>	553
İBRAHİM ŞİRİN : <i>Esat Serezli'nin Hatıralarında Serez Örneğinde Şehir, Cemiyet ve İnsan</i>	565
İHSAN GÜNEŞ : <i>Osmanlıdan Cumhuriyete Azınlıkların (Türk ve Müslüman Olmayanların) Mecliste Temsili</i>	575
İLYAS KEMALOĞLU : <i>XVI. Yüzyılda Rus Elçisi İvan Novosilytsev'in Osmanlı Devleti'ne Seyahati ve İlgili Raporu</i>	587
KEMALETTİN KUZUCU : <i>II. Abdülhamid'in Kütüphane Politikası ve Bâbîâli Kütüphanesi</i>	597
M. AKİF ERDOĞRU : <i>XVI. Yüzyıl Sonlarında Lefkoşa Şehri</i>	627
MEHMET ALAADDİN YALÇINKAYA : <i>XVIII. Yüzyılda Osmanlı Hizmetindeki Avrupalıların İstihdamı ve Tedarik Kanalları (1718-1800)</i>	649
MEHMET ALİ ÜNAL : <i>Osmanlı Devleti'nde Askerî Sınıfın Yargılanması</i>	669
MEHMET BEŞİRLİ : <i>Alman Arşiv Belgelerine Göre I. Dünya Savaşı Öncesinde Irak'ın Kuzeyinde Petrol İmtiyazı Mücadelesi</i>	699

OSMANLI DEVLETİ'NDE ASKERÎ SINIFIN YARGILANMASI

MEHMET ALİ ÜNAL *

Osmanlı toplumu askerî sınıf ve reâyâ olmak üzere iki sınıfa ayrılır. Reâyâ, toplumdaki esas üretici kesim olan, köylü-çiftçi, esnaf ve sanatkâr, tüccar yani elinde padişah berâtı bulunmayan zümrelerdir. Kelime mânâsı güdülen, idare olunan kimseler demek olup umumiyetle Osmanlı tebaası ve daha hususi mânâda üretici köylü anlamında kullanılmıştır. Raiyyet kelimesinin çoğul şeklidir. Ekonomik faaliyetlerde bulunan, dolayısıyla vergiye tâbi olan, askeri seçkinler dışındaki Müslüman ve gayrimüslim tüm tebaaya reâyâ denirdi. Reâyânın hakları kanunlarla garanti altına alınmıştır. Tarlasını ekip biçer, ticaret ve sanatla uğraşabilir. Yürürlükteki kanunlara aykırı hareket etmediği müddetçe kimse ona dokunamaz. Dolayısıyla yönetenler istese de istemese de reâyânın haklarına müdahale edemezler. Ettikleri takdirde suç işlemiş olurlar ve kanun yakalarına yapışırlar.

Reâyâ yürürlükteki kanunlara aykırı hareket ettiği ve suç işlediği takdirde *meclis-i şer'* denilen kadı mahkemesinde yargılanır. Yargılanma sonucunda suçuna göre kanunun öngördüğü cezayı alır. Kadı'nın kararı olmadan reaya cezalandırılmaz. Şer'le görülüp suçu sabit olduktan sonra infaz işini *ehl-i örf* denilen zümreden biri yapar. XIX yüzyılda ise reâyâ kelimesi anlam değiştirmiş ve gayrimüslimleri ifade eder olmuştur.

Askerî sınıf ise devlet idaresinde yer alan ve devlet hizmeti yürüten; kısacası elinde padişah berâtı bulunan herkeşti. Askerî sınıf da *ilmiye*, *kalemiye* ve *seyfiye* olmak üzere üç kesimden oluşur. *İlmiye*, muhakkak surette bir medreseden mezun, kadı, müderris, müfti, kâtip, imam, müezzin vs. gibi görev ve hizmetleri yürütenlerdir. *Kalemiye* ise bürokratik görevleri yerine getirenlerdir. *Seyfiye* de devlet hizmetlerini ve askeri işleri yürüten, kapıkulu, tımarlı sipahi, subaşı, sancakbeyi, beylerbeyi gibi medrese bitirmesi gerekli olmayanlardır.

Askerî kavramının şümulü son derece geniş tutulmuştur. Osmanlı İmparatorluğu'nda devlet idaresinde yer alan ve herhangi bir devlet hizmeti yürüten; fiilî olarak hizmette bulunan hakiki askerler ile bunların çocukları, eşleri ve azat

* Prof. Dr., Pamukkale Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi Öğretim Üyesi, Isparta

edilmiş köleleri, emekli olanları, müderris, imam, müezzin, vakıf hademesi gibi elinde padişah beratı bulunan herkes askerî sayılırdı. Padişah tarafından ellerine vergiden muâf olduklarına dair bir *muâfiyetnâme* verilmiş olan kimseler ile tuzcu, ortakçı, madenci gibi kimseler de bu sınıfa dâhildi¹. Askerî olanların eşleri ve çocukları da askerî statüsünde idiler.

Askerî tabir edilen idareci zümrenin devlete ve hükümdara karşı hakları ve dayanakları yoktur. Bunlar azl, hapis, tenzil-i rütbe, sürgün ve katl cezalarına çarptırılabilir. Öldüklerinde ise malları müsadere edilir. Ancak çocuklarına dokunulmaz ve geçimlerine yetecek kadar mal bırakılır. Fakat ilmiye mensupları için katl cezası çok nadir görülür. Katl cezasına çarptırılmadıkları gibi malları da müsadere edilmez².

Askeri Sınıfın Statüsü ve Fonksiyonu

Askerî sınıf köken itibariyle ümerâ ve ulemâ olmak üzere iki kısımdan oluşmaktadır. Ümerâ fiilen askerî hizmetle uğraşanlar ile kendilerine bir berât verilmiş olan çeşitli imtiyaz sahipleridir. Ulemâ ise medrese kökenli olup kadılık, müderrislik, müftilik, imamlık, vaizlik vs. gibi hizmetleri yürütenlerdir. Ümerâ esas itibariyle kölelikten yetişmiş ve padişahın “kulları”dır. Ulemâ ise kul değildir. Padişahın siyaseten katl yetkisi karşısında ulemâ ümerâyâ nazaran daha emniyetli bir konumdadır.

Yargı hukuku bakımından bu ikisi arasında da farklılıklar vardır. Mesela ümerâ kökenli olanlar siyaseten katl cezasına çarptırıldıkları ve malları müsadere edildikleri halde ulemâ sınıfı bundan muâf idi. Çok ağır bir suç işlemedikleri takdirde ulemâ idam edilmemekte, çok defa sürgünle cezalandırılmaktadır. Gerçi uygulamada padişahın siyaseten katl cezası vermek istediği ulemâ kökenli bir kimseyi önce ümerânın tayin edildiği bir makama getirmekte ve ondan sonra idam emri verdiği görülmektedir.

Galata kadılığı yapmış ve Bursa pâyesi almış olan Halil Hamid Paşa-zâde Mîr Nurullah Efendi “*mukarribîn-i ricâl*” yani padişaha yakın olan devlet adamları ile “*ülfet ve ihtilât ederek muktezâ-yı vakt ü hâle dâir*” bazı konuşmalarının dedikoduya sebep olması “*zihn-i hümayûnda bir eser-i infi’âl bırakmış idüğünden başka tarîk-i ilmiye ashâbına yakışmayacak sûretde erbâb-ı hevâ ve heves ile*” düşüp kalktığından dolayı “*nâ-sezâ hareketine mebni tarîki kabûl etmemekle tehi (boş) kalmasun için kendüye mîrlivâlık ihsân-ı hümayûnum olmuştur*” şeklinde bir hatt-ı hümayûn sâdır olmuştur. Bâb-ı âliye da’vet olunan Nurullah Efendi’nin ulemâ geceliği denilen “*çatal destarı*” alınır ve “*kâtibi sarık*” giydirilir. Bunun üzerine telaşa ve korkuya kapılan Nurullah Efendi idam edilmeyeceği konusunda ikna ve teselli edilir. Çünkü o devirde “*tarîk-i ilmiye ashâbından biri i’dâm olunacak olsa ibtidâ uhdesine mîrlivâlık tevcihiyle ba’dehu i’dâm olunmak âdet*” tir³.

¹ Ömer Lütfi Barkan, “Edirne Askerî Kassamına Ait Tereke Defterleri”, *Belgeler*, 1966, sayı 5-6, 4.

² Ünal, *Osmanlı Müesseseleri Tarihi*, Isparta 2007, 36.

³ “Esbâk Galata kâdısı olup 1224 senesi Rebiül-âhırinde Burusa kazâsı pâyesi alan Halil Hamid Paşa-zâde mîr Nurullah Efendi devr-i esbakda mukarribîn-i ricâl ile ülfet ve ihtilât ederek muktezâyı vakt ü

Ulemâ sınıfı mensuplarının azl veya sürgün edilmeleri halinde malları müsadere edilmemektedir. Meselâ Şeyh Bedreddin'in isyanı ve yargılanması sonucunda idam kararı verildiği halde bu konu ile verilen fetvâda “*katli helâl, malı haramdır*” denilmiştir⁴.

Kezâ IV. Mehmed devrindeki yeniçeri isyanları sırasında bazı ulemanın katl cezasına çarptırılması üzerine ulemâ sınıfının önde gelenleri tepki göstermiş ve seyyid ve şerîf soyundan gelenlerin ve ulemanın katl cezasına çarptırılmayacağını ileri sürmüşlerdir.

Yine IV. Mehmed zamanında geçen bir hadise ulemâ sınıfının katl cezasından muâf olduğunu göstermesi bakımından dikkat çekicidir. Adana Beylerbeyisi İbrahim Paşa halka zulm etmesi üzerine kadı Baltazâde Tosyalı Mustafa Efendi fukarayı mezalimden korumak için paşaya nasihat etmiştir. Bunun üzerine İbrahim Paşa Sarıcalar Bölükbaşısına “*Elbette var kadının başını kesip getir*” diye emir vermiş fakat akıllı bir adam olan Bölükbaşı “*Sultanım, sen ne dersin? Kadı başı kesilir mi? Ol hâkimü’ş-şer’dir, anın başını paşa kesemez. Meğer İstanbul’dan kat’-ı alâka edesin, ettiğin surette kande gidersin? Celâlî mi olursun*” diye itiraz etmiştir. İbrahim Paşa gazaba gelip “*Benim emrimi tutmazsan, yıkıl şundan bre erkânsız korkak*” diye küfr etmiş ve bir başka adamına kadıyı katletmesi için emir vermiştir. Fakat Bölükbaşı paşanın emrini yerine getirmeye niyetli olan adamına “*Baka âşık, ne işlemeğe gidersin? Paşamıza olmuş olacak hiç hâkimü’ş-şer’ olan katl olunduğun görüp işitmiş var mıdır? Şu fêsâddan ferâgat eyle, yoksa cümlemizi vilâyetlî depeleyüp Âsitâne’den cezâ tertibine alı komazlar*” diyerek engel olmuştur. Daha sonra Bölükbaşının dedikleri gerçekleşmiş ve Paşa’nın bir adamı şeri’ata sövünce halk ayaklanmış ve paşasına sığınan adamı talep etmişler. Paşa da halka küfr edince halk paşanın evini kuşatıp kendisini ve küfr eden adamını katletmişler ve paşanın ayağına ip takarak sürümüşlerdir⁵.

Ümerâ için farklı bir durum söz konusudur. Padişah bu gruptakilere ölüm, sürgün ve müsadere cezası verebilir. Padişah üst seviyedeki ümerâyı bizzat yargılayabilmekte veya doğrudan idam cezası verebilmektedir. İdam cezasını da müsadere takip etmektedir. Bu sebeple katl edilen birçok veziriazam, vezir, beylerbeyi, sancakbeyi gibi devlet adamlarının aynı zamanda mallarının da müsadere edildiğini görüyoruz⁶.

hâle dâir bâzı muhâverâtının mucib-i kıl ü kâl olması zihni hümâyûnda bir eser-i infi’âl bırakmış idüğünden başka tarîk-i ilmiye ashabına yakışmayacak surette erbâb-ı hevâ ve heves ile âmiziş ide geldiğinden (nâ-sezâ hareketine mebni tarîki kabûl etmemekle tehi kalmasun için kendüye mîrlivâlık ihsân-ı hümâyûnum olmuşdur) deyü bir kıt’a hatt-ı hümâyûn sâdır olmağın Şa’bânın dördüncü günü Bâb-ı âliye da’vet ve kethüdâ odasında cüz’ice teneffüs ve ikâmet akabinde ulemâ geceliği ta’bîr olunan çatal destârı alınup kâtibi destâr iksâ edildikde çünkü ol-vakt tarîk-i ilmiye ashâbından biri i’dâm olunacak olsa ibtidâ uhdesine mîrlivâlık tevcihiyle ba’dehu i’dâm olunmak âdet olduğuna mebni mîri- mûmâliyh gâyet havf ü telâşa düşmekle tatmîn ve tesliyet ile bir mikdâr akl ve şu’ûru avdet etdikden sonra huzûr-ı kâimakâmide uhdesine mîrlivâlık tevcihiyle ilbâs-ı hil’at olunarak Edirne’de ikâmete me’mûr buyuruldu”, Ahmet Cevdet Paşa, *Tarih-i Cevdet*, IX, İstanbul 1309, 242.

⁴ Cavit Baysun, “Müsâdere”, *İA*, VIII, 670.

⁵ Nâ’imâ, *Târih-i Nâ’imâ*, III, (hızr. Mehmet İpşirli), Ankara, 2007, 1462-63.

⁶ Örnekler için bkz. Ünal, “Osmanlı Devrinde Müsadere”, *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, sayı 49

Gerçi IV. Murad devlet idaresine hakim olduktan sonra orduyu zabt u rabt altına aldıktan sonra Revan ve Bağdad seferlerine giderken ümera ve ulema ayırmaksızın reaya zulm etmekle itham edilen sancakbeyi ve kadıları idam ettirmiştir.

Ulemâ, Osmanlı Devleti idaresinde son derece mümtaz bir yere sahiptir. Her şeyden önce ulemâ hükümdarın tahtta bulunuşunun ve icraatlarının meşruiyet kaynağıdır. Yasama yetkisi konusunda padişaha yardımcı olan ve hatta fiilen kanunları tedvin eden ulemâ'dır. Padişahın yargı yetkisini de büyük ölçüde fiilen yerine getiren yine ulemâ'dır. Bundan dolayı padişah karşısında ümerâya nazaran daha güçlü ve emniyetli konumdadırlar⁷. Ümerâ sık sık padişahın katl yetkisi çerçevesinde idam edildiği halde ulemâ sadece sürgün cezasına çarptırılmaktadır. Osmanlı tarihinde sadece 3 şeyhülislam idam edilmiş olduğu halde, idam edilen ve riziiazam sayısı 25 civarındadır. Şeyhülislamların hepsi olağanüstü şartlarda katl olunmuştur. İdam edilen vezir sayısı ise çok daha fazladır.

Ümerâ, genel olarak kul sistemi içerisinde Enderûn'da yetişmiş veya bir şekilde ümerâ arasında kendisine yer bulmuş devlet adamları ile kapıkulu ve tımar ordusunun subaylarıdır. Padişahın yürütme yetkisini kullanan bunlardır. Kamu hizmetleri yerine getirdikleri gibi yargının hükm ettiği cezaların infazı da onlara aittir. Kulluk statüleri gereği olarak padişaha mutlak itaatle yükümlüdürler. Padişahın siyaseten katl yetkisi çerçevesinde suçlu oldukları ispatlanmamış olsa bile en ufak bir kusurları halinde bir emirle idam edilebilirler.

Padişahın Yasama Yetkisi

Teorik olarak Osmanlı padişahı devletin mutlak hâkimi ve sembolü idi. *Yasama, yürütme ve yargı*'ya ait her türlü yetkiyi şahsında toplamıştı⁸. İdarî, askerî, mâlî ve hukukla ilgili her konuda söz sahibi idi. Ancak bu yetkiler onun her istediğini yapabileceği anlamına gelmezdi. Mutlakiyet nazarî idi. Padişahın otoritesini sınırlayan şer'î ve örfî birçok hususlar vardı. Kanun ve nizamlara, örf, âdet ve geleneklere uymak zorundaydı. Bir işe karar verirken üst seviyedeki devlet adamlarına, ordu komutanlarına ve *şeyhülislâm*'a danışır, görüşlerini alırdı. Devlet adamlarının çoğunluğu tarafından benimsenmeyen bir görüşün uygulanması hayli zordu.

Ancak unutmamak lazımdır ki, otoriter olmak ve hükümdarlık yetkilerini kullanmak padişahın şahsiyeti ile de yakından ilgilidir. Fâtih, Yavuz, Kanunî, IV. Murad gibi güçlü ve dirayetli padişahlar çok defa istediklerini yaptırmayı başarmışlardır⁹. Genel olarak kanunlara ve teamüllere karşı gelmemeye özen göstermişlerdir.

(Ağustos 1987), 95-112.

⁷ Ahmet Mumcu, *Osmanlı Devleti'nde Siyaseten Katl*, Ankara 2007, 60.

⁸ Aydın Taneri, *Osmanlı Devleti'nin Kuruluş Döneminde Hükümdarlık Kurumunun Gelişmesi ve Saray-Hayat Teşkilatı*, Ankara 1978, 181 vd.

⁹ Ünal, *Osmanlı Müesseseleri...*, 26.

Ancak bazı padişahların gayri meşru işler yaptıkları da gerçektir. Padişahların yasama, yürütme ve yargı alanındaki geniş yetkilerine mukabil hukuken maddi bir sorumlulukları yoktu. Fakat bu sorumsuzluk teorik planda idi. Fiiliyatta padişahın geniş yetkilerinin yanında, birçok sorumluluk ve görevleri de vardı. En başta gelen görevi şeri'atın tatbiki ve muhafazası idi. Temel görevlerinden birisi de ülkeyi, reâyâyı korumak ve tebası arasında adaleti sağlamaktı. Bunun yanında halkın refah ve saadeti için tedbirler almak mecburiyetinde idi. Kutadgu Bilig, siyasetnâme ve nasihatnâme gibi padişahlara, şehzadelere ve devlet adamlarına devlet yönetiminin inceliklerinin öğretilmesi amacıyla yazılan eserlerde bu hususlar etraflıca açıklanmıştır. Şehzadelere verilen eğitimin esasını da hükümdarın devlet ve millete karşı olan sorumlulukları oluşturmakta idi.

İslâm hukukuna göre kanun koyma yani yasama yetkisi Allah ve Hz. Peygambere aittir. Ancak Allah ve peygamberin vaz'ettiği prensipler ışığında ulül-emre, yani hükümdara da sınırlı bazı yetkiler tanınmıştır. Bu yetkiler çerçevesinde padişah olanlar adlî, idarî, mâlî ve askerî alanda kanun koyabilirler; toprak düzeni, ta'zir cezaları gibi alanlarda düzenleme yapabilirler¹⁰. Fakat bu sayılan hususlar bütün kamu hukukunu tanzim etmeyi padişahın salahiyetine bırakmaktadır. Kısacası düzenlenmesi padişaha bırakılan örfî hukuk, şer'î hukuktan daha geniş bir alanı kapsamaktadır.

İşin esasına gelince; Orta Asya'daki Türk hükümdarları kanun koyma hak ve yetkisine sahiptiler. Müslüman olduktan sonra da bu haklarından vazgeçmediler. İslâm hukukçuları arasında hükümdarın kanun koyup koyamayacağı hususunda kesin ve ortak bir görüş olmadığından meseleyi kendi lehlerinde mütalaa ederek kanunlar ve nizamlar koymaya devam ettiler. Osmanlı devleti şer'î hukuku esas olarak almakla birlikte uygulama bakımından şer'î hukuktan daha geniş bir alana şâmil olan bir örfî hukuku da geliştirmiştir. Bazı İslâm hukukçuları örf'ü kabul etmemekle beraber diğer kısmı Kur'an ve sünnete ters düşmemek şartıyla örf'e izin vermişler ve hükümdarın idarî, askerî ve malî alanda bazı düzenlemeler yapmasını şeri'at sınırları içerisinde saymışlardır¹¹. Fakat Osmanlı padişahları İslâm'ın temel hükümleri ile ters düşmemeye de özen gösterdiler. Hatta XVI. yüzyılın ünlü hukukçusu Ebu's-suud Efendi örfî olan bazı hususları şer'î bir temele oturtmak konusunda çalışmalar yaptı. Çift resmî, başta olmak üzere birçok örfî vergi şer'î vergilere dâhil edildi¹².

Padişahın yayınladığı *emr-i şerîf*, *hükm-i hümayûn*, *hükm-i şerîf*, *fermân-ı hümayûn*, *fermân-ı sultanî*, *adâletnâme*...ilh gibi adlar verilen fermânlar kanun hükmünde idi. Ayrıca, hazırlattığı yasaknâmeler ve kanunnâmeler de aynı mahiyette idi. Padişahı kanun konusunda sınırlayan iki unsur şer'-i şerîf ve örf (kanun-ı münîf) idi.

¹⁰ Ahmet Akgündüz, *Osmanlı Kanunnâmeleri*, I, İstanbul 1990, 76 vd, 206.

¹¹ İnalçık, "Osmanlı Hukukuna Giriş, Örfî Sultânî Hukuk ve Fatih'in Kanunları", *Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, c. XIII/2, Ankara 1958", 104; krş., Ahmet Akgündüz, *Osmanlı Kanunnâmeleri*, I, 46 vd.

¹² Bu konuda bkz. Barkan, "Kanunnâme", *İA*, c. VI, s. 191 vd.

Örfî hukuku düzenleme yetkisi tamamen padişaha aitti. Osmanlı şeyhülislamı örfî meselelerle ilgili olarak fetvâ sorulduğu zaman “*şer’î maslahat değildir, ferman-ı sultanîye itibâr oluna*” şeklinde görüş bildirmişlerdir¹³. Şer’at ehlinin padişahın askerî, mâlî ve idarî alanda kanun koyma yetkisini tanıması pratikte padişahı mutlak bir güç haline getirmiştir.

Padişahın Yargı Yetkisi ve Siyaseten katl

Osmanlı padişahının en önemli görevlerinden birisi adâleti sağlamaktır. Osmanlı tarihçileri padişahların “*adl ü dad*” ettiğinden bahs ederler¹⁴. Osmanlı’da adalet kavramı, otorite sahibi olanların reayayı yani kuvvetlilerin zayıfı ezmesini önlemek şeklinde anlaşılmaktadır¹⁵. Padişah yargı (kazâ) yetkisini dilediği zaman doğrudan kullanabilir. Fakat pratikte bunu bu iş için iyi eğitim almış bir kadroya; kadiasker ve kadılara havale etmiştir. Ayrıca vezir rütbesindeki devlet adamlarının da yargı yetkisi bulunmaktadır. Vezir rütbesindeki bir beylerbeyi görev yerine giderken veya mazûlen dönerken yolda yargılama yapabilir. Fakat geçtiği eyalette de vezir rütbesinde bir beylerbeyi varsa bunu yapamaz¹⁶.

Kamu hukuku alanındaki sınırsız kuvvet, yani padişahın idarî, mâlî ve askerî alanda kanun koyma salahiyeti teb’anın can ve malı üzerinde de padişaha doğrudan doğruya tasarruf yetkisi vermiştir. Padişahın ölüm cezası vermek yetkisi tartışmasız bir şekilde kabul edilmiştir. Fakat İslam dinini ölüm cezası hakkındaki koyduğu sıkı sınırlamalar padişahı bu konuda şer’atla işbirliği yapmaya zorlamıştır. Böylece padişah katl emri verebilmek için ulemadan fetvâ istemiştir. Ulemâ, “*şer’î maslahat değildir, nasıl emredildi ise öyle yapılsın*” şeklindeki görüşü ile hükümdarın katl emrinin şer’î olduğuna hüküm etmiştir¹⁷.

Ta’zir Cezaları

İslam ceza hukuku bazı suçlara değişmez cezalar tayin etmiştir. Bu suçlar; zina, zina iftirası, içki içmek, hırsızlık, yol kesme, öldürme, yaralama, yalancı şahitlik, küfür, dövme vs. gibi hususlardır. Bunlara hadd ve kazf suçları denilir ve cezaları bellidir¹⁸. Bunların dışında suç sayılan birçok fiiller de vardır ancak bunlara verilecek ceza yargıcın takdirine bırakılmıştır. Hadd, kısas ve diyet ile cezalandırılmayan suçlara verilen cezalara ta’zir adı verilir. Ta’zir cezası verebilmek için yemin ve şahadet (tanıklık)

¹³ Barkan, “Türkiye’de Din ve Devlet İlişkilerinin Tarihsel Gelişimi”, Cumhuriyetin 50. Yıldönümü Semineri, Ankara 1975, 49-97.

¹⁴ Taneri, *aynı eser*, 206.

¹⁵ İnalçık, “Adâletnâmeler”, *Osmanlı’da Devlet, Hukuk, Adalet*, İstanbul 2000, 78.

¹⁶ Ünal, *Osmanlı Müesseseleri...*, 210.

¹⁷ Mumcu, *aynı eser*, 35 vd.

¹⁸ Coşkun Üçok, “Osmanlı Kanunnamelerinde İslâm Ceza Hukukuna Aykırı Hükümler”, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, III, sayı 1, 1946, 125-146.

yeterlidir. Ayrıca ta'zir cezalarında suçlunun sosyal durumu da göz önüne alınır. Fıkıh kitapları bu grupları 4'a ayırır: 1-Eşraf-ül-eşraf, fukaha ve ulema gibi kimseler. 2-Eşraf, köy muhtarları ve tüccarların kibarları gibi kimseler. 3-Orta halliler, çarşı esnafı. 4-Aşağı tabaka. Birinci gruptan bir kimseye kadı'nın böyle bir suç işlemiş olduğunu söylemesiyle o kimse ta'zir edilmiş olur. İkinci gruptan olan kimseler kadı kapısına götürülürler ve orada kadı kendilerine aynı şeyleri söyler. Üçüncü gruptan olanlar da kadı kapısına götürülür, kadı kendilerine aynı şeyleri söyler ve bunlar hapsedilirler. Dördüncü gruptan olanlar ise ayrıca sopa ile ta'zir edilirler. Ancak fakihler burada da yargıca takdir hakkı tanımakta ve insanların zenginliğinden, dış değerlerinden daha çok iç zenginliklerine ve değerlerine bakmayı tavsiye etmekte; birinci gruptan üst üste suçlar işleyen kimseyi en şiddetli şekilde cezalandırabilecekleri gibi, dördüncü gruptan şerefli ve iyi niyetli kimselere daha az cezalar vererek himaye edebileceklerini söylemektedirler¹⁹.

Ta'zir cezası olarak sopa, sürgün ve hapis cezaları da verilebilir. Ta'zir cezaları hadd cezalarından aşağı olması gerekir. Çünkü hadd cezaları Kur'an, sünnet yahut icma ile tesbit edilmiştir. Oysa ta'zir yargıcın takdirinde olan bir cezadır. Bu yüzden ta'zir olarak bir kimseye 3 değnekten 39 değneye kadar vurulabilir. Çünkü kazf ve içki içmede kölelere uygulanan hadd cezası 40 değnektir²⁰. Ancak bir görüşe göre devlete karşı işlenen suçlar ile ta'zir suçlarının cezalarını tesbit etmek ulül-emr yani padişah yetkilidir. Fâtih, II. Bayezid, I. Selim, Kanunî Süleyman'a ait umumi Osmanlı kanunnâmelerindeki cezaî hükümler; Alaüddevle ve Bozok kanunnâmelerindeki çoğu hükümler tamamen bu yetki kullanılarak tanzim olunmuştur²¹.

Ta'zir Cezası Olarak Siyaseten Katl

Ta'zir cezaları arasında ölüm cezasının yer alıp almayacağı fıkıhçılar arasında tartışma konusu olmuş ve kesin bir sonuca bağlanamamıştır. Bazıları ta'zir cezası olarak ölüm cezasına yer vermişlerse de bazıları bu konuya hiç girmemişler, bir kısmı ise ta'zir olarak ölüm cezası verilemeyeceğine hüküm etmişlerdir. Bazı İslâm hukukçularına göre ta'zir cezalarının hadd cezalarını aşmaması gerektiği göz önüne alınırsa ta'zir cezası olarak ölüm cezasının verilmemesi gerekir. Bir kısım hukukçuların ta'zir cezaları arasında ölüm cezasını yer vermelerinin sebebi siyaseten katli ta'zir ile karıştırmalarından ileri gelmektedir. İslâm hukuku, kimsenin Allah'ın koymuş olduğu cezalardan başka bir ceza ile cezalandırılmaması prensibini kabul ettiği halde sonradan bu prensibe uyulmamış devlet ve toplum menfaati gözetilerek ölüm cezasının verilebileceği kabul edilmiştir. Bir yoruma göre siyaseten katl cezası ta'zir cezaları arasında yer almaması gerekirdi. Çünkü ta'zir yargıcın takdirine bırakılmış bir ceza iken siyaseten katl, İslam devlet reisinin emrine bağlanmıştır. Bu suretle

¹⁹ Üçok, "aynı makale", IV. Sayı, 1948, 48 vd. Krş. Ömer Nasuhi Bilmen, *Hukuk-ı İslâmiyye ve Istılahat-ı Fıkhiyye Kamusu*, c. 3, İstanbul, 311.

²⁰ Üçok, "aynı makale", IV. Sayı, 1948, 48 vd.

²¹ Akgündüz, *aynı eser*, I, 75 vd.

kalpazanların ve şibh-i amd (kaste benzer adam öldürme) ile adam öldürmeyi âdet haline getirmiş olanların siyaseten ölüm cezalarına çarptırılmaları kabul edilmiştir²². Ancak bir görüşe göre İslam hukuku ta'zir cezalarının tesbit ve takdirini yargıca değil, ulül-emre bırakmıştır ve bu sebeple siyaseten katl ta'zir cezaları arasında yer alır²³. Bazı fıkıh erbabı ta'zir cezaları arasında ölüm cezasını saymaktadırlar²⁴.

Siyaseten katl'in temelini bağı yani devlete isyan suçu teşkil etmektedir. Bağ suçu Müslümanlardan bir veya birkaç kişinin mevcut devlet düzenine haksız yere baş kaldırmaları ve devletin emirlerine itaat etmemeleridir. Bu suçu işleyenlere bâği denir. Fakat siyaseten katl ta'zir cezaları arasında da yer almaktadır. Ta'zir cezası için temel kaide 39 sopa cezasını geçmemesi ve öldürücü olmamasıdır. Ancak çoğu İslâm hukukçuları, ta'zir cezası olarak idam cezası verilebileceğini kabul etmişlerdir. Hanefiler buna siyaseten katl demek ve livata, tekerrür eden hırsızlık suçu ve benzeri bazı suçlarda idam cezasının verilebileceğini belirtmektedirler. Nitekim Osmanlı kanunnâmelerinde dükkân açma, tekrarlanan hırsızlık suçu ve livata gibi suçların idam cezası ile cezalandırıldığı görülmektedir.

Siyaset kavramının mahiyeti de burada önem kazanmaktadır. Siyaset, Osmanlı literatüründe birkaç anlama gelmektedir. Birincisi had cezalarının uygulanması doğrudan devlet başkanına ait olduğundan bu cezalara siyaset denilmektedir. Osmanlı kanunnâmelerinde geçen "*siyaset olunmadığı takdirce*" ifadesi nişancılar tarafından bu şekilde açıklanmaktadır. İkincisi ise, ta'zir cezası olarak takdir edilen sopa ve para cezası dışındaki cezalara da siyaset cezası denmektedir. Ayrıca ulül-emr tarafından tesbit edilen kanunlara da siyaset kanunları denmektedir²⁵. Kısaca siyaset bu anlamda "*hükümdarın kamu menfaati yararı ile alacağı tedbirler*" olarak da tanımlanmıştır²⁶. Siyaset kavramı ayrıca ağır şekilde cezalandırma, işkence, örf-i maruf anlamlarında da kullanılmıştır²⁷.

Burada problem İslam ceza hukukunun yapısından kaynaklanmaktadır. İslam ceza hukuku, devletin selametini büyük ölçüde tehlikeye düşüren casusluk, memurluk

²² Üçok, "aynı makale", IV. Sayı, 1948, 51.

²³ Akgündüz, *aynı eser*, I, 120, 123, 125.

²⁴ Bilmen, *aynı eser*, c.3, s. 309, "bu da fesadı itiyad edip başka surette müncezir olmayan herhangi bir şeririn öldürülmesinden ibarettir ki memlekette fesada say eden herhangi bir şahsın emr-i veliyülemr ile siyaseten katl edilmesi demektir".

²⁵ Akgündüz, *aynı eser*, I, 113, 123, 125.

²⁶ Mumcu, *aynı eser*, 41.

²⁷ Örf kavramının işkence anlamında kullanılmasına dair bkz. 6 Numaralı Mühimme Defteri (972/1564-1565) I, Ankara 1995, 163,64, 296. "...emrüm mucebince sübaşı ve asesleri der-zencir idüp onat vechile tefahhus idüp aseslerden ve sair mazına olup gaybet idenleri şer'le buldurması lazım olanlara buldurup getürdüp töhmet-i sabıkaları müseccel olup mûcib-i örf olanları örf-i ma'rûf ile görüp mezkûrun esbâbın sırka idenler kimler ise zuhura getürüp habs idüp ahvallerin vukuu üzere yazup arz idesin. Ammâ örfde ihtiyat idüp kable's-sübût telef-i nefis olmakdan ve hilâf-ı vaki kazıyye arz olunmakdan hazer eylesin", 6 Numaralı Mühimme Defteri (972/1564-1565) I, Ankara 1995, 163,64, 296.

görevini reaya zarar verecek şekilde kötüye kullanma gibi fiilleri cezasız bırakmış ve bu boşluk ta'zir adı altında yargıca verilen yetki ile kapatılmaya çalışılmıştır²⁸. Şeri'at ta'zir cezalarının takdir yetkisini kadıya bıraktığına göre ve bu cezalar arasında ölüm cezasının da olabileceğini bazı İslam hukukçuları kabul ettiğine göre yargı yetkisiyle kendisini haiz gören padişahın ta'zir cezası olarak ölüm cezası vermesi gayet normal görünmektedir. Yani hükümdar ta'zir cezasının hadd cezasını aşmamak gerektiği konusundaki şer'î tahdidi örf yetkisine dayanarak aşmış ve ölüm cezası vermek hakkını kendinde görmüştür. Şeri'at ehli de padişahın bu yetkisini tasdik etmiş, tabii ve meşru görmüştür.

Bundan dolayı ölüm cezasının İslam hukukunun tabii bir unsuru Osmanlı ceza kanunnâmelerinde yer aldığını görüyoruz²⁹. Kısacası İslam hukukçularının meşru saydıkları hükümdarın ta'zir cezası yetkisini ve çerçevede ölüm cezası verme yetkisini Osmanlı uleması da kabul etmiştir.

Siyaseten katl cezası daha çok “*sâî bil-fesâd*” olanlar yani kötülük yapanlar; “*devamlı zulüm ve kötülük yapıp zarar ika eden*”ler için tatbik edilmiştir. Ancak bunların yanında kalpazanlar, halka zulm edenler, memuriyet nüfuzunu kötüye kullananlar, casuslar, halkın malını çalanlar vs. gibi birçok alanda da uygulanmıştır³⁰.

Siyaseten Katl Sebepleri

Siyaseten katlin pek çok sebebi vardır. Bunlar arasında; padişahın mutlak otoritesinin sınırlanmak istenmesi, padişahın tahtının tehlikeye girmesi, padişahın hayatına kasd edilmesi, padişahı tahkir etme, devlete karşı isyana kalkışılması, padişaha yalan söyleme, padişahın katli zaruri gördüğü haller (hikmet-i hükûmet), memuriyet yetkisini kötüye kullanma, ihtilal dönemlerinin zaruretleri olarak istemeden idam emri verme, görevde başarısızlık, veziriazama karşı işlenen suçlar, sayılabilir³¹.

Ancak bunların dışında padişahın askerî sınıf mensupları için katl emrini vermesi reâyâyâya yapılan zulümlerle ilgilidir. Her ne kadar bu konuda tahkikat icra edilmekte ve reâyâyâya yapılan zulmün isbat edilmesi gerekmekte ise de birçok durumda padişah sadece töhmet üzerine de idam cezası verebilmektedir.

Padişahın Yargı Yetkisini Doğrudan Kullanması

Reâyâ'ya Zulüm Yapanların Yargılanması

Yukarıda padişahların icraatlarından dolayı hukuken sorumlu tutulamadığını belirtmiştik. Ancak padişahlar manevî olarak yapıp yapmadıklarından dolayı Allah'a

²⁸ Mumcu, *aynı eser*, 41.

²⁹ İnalcık, *aynı makale*, 121-123.

³⁰ Mumcu, *aynı eser*, 44-45.

³¹ Mumcu, *aynı eser*, 74-88.

karşı sorumlu idiler. En önemli sorumluluk reâyâyâ karşı idi. Reâyâ veditullah yani padişaha Allah'ın emaneti idi. Onun can ve mal güvenliği, zulme uğramaması ve adalet içinde *ferağ-ı bâl ve âsûde-hâl* olması hükümdarın en önemli sorumlulukları arasında idi. Şehzadeliğinden itibaren padişahlara öğretilen en mühim hususlardan birisi şuydu: Bu dünyada iyi işler yapanlar âhirette bunun mükafatını görürlerdi. Kötü işler yapanlar da mücazat görürlerdi. Fakat hükümdarların durumu farklı idi. Onlar reayanın zulme uğramasından dolayı da öbür dünyada hesaba çekilirlerdi. Bu yüzden Osmanlı padişahlarını en çok rahatsız eden husus reayanın zulme uğraması idi. Zulmü kim yapabilir? Gücü elinde bulunduran kişiler. Bunlar da devlet hizmetini yürüten *ehl-i örf* denilen zümre yani askerî sınıf mensupları idi. İşte bu yüzden askerî sınıftan olanların, kanun dışı olarak reâyâdan eşya ve para almalarının önlenmesi, hükûmetin en çok dikkat ettiği hususlardan biri idi. Devlet bu konuda ciddi tedbirler almaya çalışır ve adaletnâmeler yayınlardı³². Bu şekilde ehl-i örf'ün reâyâyâ zulm etmesinin önüne geçmeye çalışılırdı. Reâyânın şikayeti üzerine idam edilen pek çok vezir, beylerbeyi, sancakbeyi, yeniçeri subayları, tımarlı sipahi vs. vardır³³.

Padişahlar reâyâyâ zulm yapılması sözünden ifrit oldukları için Osmanlı devlet adamlarının kendi aralarındaki iktidar mücadelesinde padişahların bu hassasiyetlerini zaman zaman istismar ettikleri ve rakiplerini reayaya zulm etmekle suçlayarak padişahın gazabını rakiplerinin üzerine çektikleri görülmektedir³⁴. Padişah rütbesi her ne olursa olsun reâyâyâ zulm ettiğine inandığı askerî sınıf mensubu için bizzat kendisinin kaleme aldığı bir fermanla yani hatt-ı hümayûn ile idam emri verebilmektedir³⁵.

Reayaya zulm eden devlet adamları her zaman katl edilmeseler bile çok defa görevinden azl edilmekte ve malları müsadere edilmektedir. 1238 (1822) yılında Halep Beylerbeyiliğine atanan Rakka Beylerbeyisi Behram Paşa "*ahali hakkında zulm ü i'tisâfa tasaddi etmekle vezâreti ref' ve malı müsadere*" olunarak Diyârbekir'de ikamete memur edilmiş ancak Diyarbekir ahalisi ile aralarında husûmet olduğundan orada ikamete cesaret edemeyerek vaki olan istidası üzerine menfası Sivas'a tahvil edilmiştir³⁶.

³² İnalçık, "Şikâyet hakkı: Arz-ı hâl ve Arz-ı mahzar'lar", *Osmanlı'da Devlet, Hukuk, Adalet*, İstanbul 2000, 51.

³³ "Kandiya muhâfazasında olan Burunsuz Ahmed Paşa'dan ahâlî-i cezîre teşekkî idüp, re'âyâdan dahi, ta'addî vü zulmü olduğu sem'-i şehriyârîye ilka olmağla... Ahmed Paşa'nın hayatına rakam-ı nakş-ı memât çekildi"; Keza, "Ol esnâda Bolu sancağına mutasarrıf Ferhad Paşa-zâde Ahmed Paşa'dan re'âyâ teşekkî itmekle, Edirne'ye alay ile duhûlde Buçukdepe nâm mahalden güzâr ider iken, huzur-ı hümayûnda katl olunup...", Defterdar Sarı Mehmed Paşa, *Zübde-i Vekayiât*, (hız. Abdülkadir Özcan), Ankara 1995, 201, 203.

³⁴ Köprülü Mehmed Paşa'nın rakibi gördüğü Girit kahramanı Deli Hüseyin Paşa'yı bu şekilde idam ettirdiği malumdur, bkz. *Târîh-i Nâ'imâ*, c. IV, 1824 vd; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, III. C. 1. kısım, Ankara 1973, 341-42.

³⁵ "Ahîsha Beylerbeyisi Arslan Paşa celb-i mâl için memleket-i Gürcistan'a ihtilâl virüp fitne vü fesâda bâ'is ü bâdî olmağla, Erzurum Vâlisi İbrahim Paşa'ya hitâben vârid olan hatt-ı hümayûn mücebince katl olunup, ser-i maktû'u rikâb-ı hümayûna gelüp, pîşgâh-ı bâb-ı hümayûnda galtide-i hâk-i mezellet oldu", Defterdar Sarı Mehmed Paşa, *Zübde-i Vekayiât*, 116.

³⁶ Cevdet Paşa, *Tarih-i Cevdet*, XII, 74.

Padişahın siyaseten katl yetkisini daha çok askerî sınıf mensupları için kullandığı görülür. Reâyâ için padişah nadiren bu yetkisine başvurur. Çünkü reâyâ padişahın kulu değil halk sınıfıdır. Bundan dolayı askerî sınıfın imtiyazlarına mukabil onlara nazaran padişahın siyaseten katl yetkisine karşı daha emniyetli bir konumdadır³⁷.

Padişah Huzurunda Yargılama

Padişahlar askerî sınıf mensupları için doğrudan kazâ (yargı) yetkisini kullanmakta ve siyaseten katl cezası verebilmektedir. Padişahların yargı yetkisini bizzat kullandığının birçok örneği vardır. Mesela 1644'te Sultan İbrahim'in huzurunda yapılan bir yargılama dikkat çekicidir. Meşhur akıncı sülalesi Turahan Bey neslinden gelen Fâik Bey, muhassıl-ı emvâl iken Mora tahririnden gelip Nasuh Paşa-zâde cenginde hizmeti görülüp sadrîâzamın iltifatına mazhar olarak Rumeli Beylerbeyisi olur. 6 ay kadar süren beylerbeyiliği müddetince Sofya'da "*cevr ü zulmü hadden geçip*", "*birkaç herifi bilâ izn-i şer'i salb edip*" Sofya kadısı Sencarî Mehmed Efendi'den hüccet ister. Fakat talebini yerine getirmeyen kadıya "*ibrâm u cefâ*" etmesi üzerine kadı İstanbul'a kaçar ve divan-ı hümayûna "*mevâdd-ı mezâlim*" defterini sunar. Bunun üzerine büyük mirahur Osman Paşa Rumeli beylerbeyisi atanır ve Fâik Paşa'nın getirilmesi için kapıcılar gönderilir. Kapıcıbaşı Şehbaz Ağa Fâik Paşa'yı kayd ü bend ile Âsitâne'ye getirir.

Gâzi Turhan Bey'in kurduğu vakıflardan senevi 30 bin gurusu geliri olan Fâik Paşa bununla kanaat etmeyip zulmü ile meşhur olmuştur. "*Vilayet tahriri, bekaya tahsili gibi büyük işlere karışıp halka cevr ü teaddi etmekle*" atalarının şerefli adını yok etmiştir. Hatta Hüsrev Paşa vezir iken kendisine "*zulm ü cevr töhmeti*" ile bin deynek urup ta'zir etmiştir. Yaşı 70'e varmış "*ak sakallı bir pîr iken yine zulm-i fukara ve eziyet-i ulemeden el*" çekmemiştir. Beylerbeyi olduktan sonra "*ahkâm-ı şer'iyyeye asla inkiyad etmeyip*" inatçılığı ve kibri hadden aşmıştır.

Padişah Yalı Köşkü'ne inip Faik Paşa'yı yargılar. Sofya kadısı ile murâfa'a edip ahvâlini soruşturup bizzat meşgul olur. Kadı, Faik Paşa'nın yüzüne karşı zulümlerini sayar, padişah Faik Paşa'yı sorguladığında suçunu inkâr eder. Bu arada Veziriazam Fâik'i sevmekte ve katlini önlemek istemektedir. Silahdar Paşa ile Cinci Hoca ise daima vezirin aleyhine çalışıp Fâik'i katl ettirmek istemektedirler. Daha sonra Fâik Paşa der ki, "*Padişahım benden akdem Rumili Beylerbeyisi Dilâver Paşa ki hâlâ ma'zûldür, bir doğru sözlü kulundur. Benim keyfiyet-i hâlim andan su'âl olunsun ne derse râzıyım*". Dilâver Paşa veziriazamdan mansıp istemiştir. Veziriazamın kendisinden yana olduğunu bilen Fâik Paşa, Dilâver Paşa'nın kendi lehinde şahidlik edeceğini zannetmektedir. Fakat doğru sözlü olan Dilâver Paşa, padişahın huzuruna getirildiğinde "*Padişahım bu kadı bir nice eyyâm benim eyaletim vaktinde dahi Sofya kadısı idi. Şer'a ri'âyet ve i'tidâl üzre hareket ederdi ve cümle halk kendinden hoşnud idi ammâ Fâik Paşa vardıkda kadıya cefâ edip halka te'addi eylediği şâyî'dir*" diye ifade verir. Şeyhülislam Yahya Efendi da'vet edilip fetva sorulduğunda, "*Padişahım bunun katli vâcib olalı otuz yıldır*" der. Bunun üzerine padişah Bostancıbaşı'ya işaret eder, Faik Paşa boğularak öldürülür ve emvalinin müsaderesi için emir çıkar³⁸.

³⁷ Mumcu, *aynı eser*, 49, 63.

³⁸ *Târih-i Nâ'imâ*, III, 975-976 vd.

Siyaseten Katl Yetkisinin Paylaşılması

Padişah siyaseten katl yetkisini bazı durumlarda veziriazamla paylaşır. Çünkü veziriazam Fâtih *Kanunnâmesi*'nde açıklandığı üzere padişahın mutlak vekilidir. “*Vüzerâ ve ümerânın veziriazam başıdır, cümlesinin ulusudur, cümle umurun vekil-i mutlakıdır*”³⁹. O, padişahın mutlak vekili olarak bütün devlet ve din işlerine bakmak, karar vermek ve yürütmek, şer’î ve örfî davaları dinlemek ve hükümleri tatbik etmek, yetkisine sahiptir. O, bütün memurlar ve halk üzerinde padişahın vekili olarak emir sahibidir. Herkes onun sözüne padişahın ağzından çıkmış gibi itaate mecburdur. Bütün memuriyetleri yâni *seyfiye* ve *ilmiye* mansıplarını tevcih etmek ve azletmek salâhiyeti dâhilindedir.

Kanunnâmeler veziriazamın siyaset yetkisini, “*tenfiz-i hudud ve kısas ve hapis nefy ve enva’-i ta’zir ve siyâset istima’-ı da’va ve icrâ-yı ahkâm-ı şer’iat ve def’-i mezâlim ve tedbîr-i memleket ... ve’l-hâsıl cemâ’ manâsıb-ı seyfiye ve ilmiyenin tevcih ve azli ve cem’-i kazâya-yı şer’iyye ve örfiyyenin istima’ ve icrâsı için bizzat cenab-ı padişahîden vekîl-i mutlakıdır*” şeklinde açıklamaktadır⁴⁰. Sefer sırasında veziriazam *serdâr-ı ekrem* unvanını taşır ve belli bir rütbeye kadar olan kişileri padişaha sormadan idam cezası dâhil birçok cezaya çarptırabilir. Ancak beylerbeyi, defterdar, vezir gibi üst seviyede devlet adamları için idam emrini uygulayabilmesi için padişahın onayını alması gerekir. Sefer olmadığı zamanlarda da veziriazam bu nevi yüksek rütbedeki devlet adamlarının katli için padişaha arzda bulunabilir. Veziriazamları katletmek yetkisi ise sadece padişaha aittir.

Veziriazamın *serdâr-ı ekrem* unvanı ile seferde olduğu zaman İstanbul’da vezirlerden birisi sadaret kaymakamı olarak ona vekâlet etmektedir. Kaymakamların katl yetkisi yoktur. Ancak padişah kaymakama katl yetkisi vermişse bunu yapabilir.

Veziriazamın dışında kalan vezirler sefer sırasında “*serdâr*” unvanı taşırlar. Onlar da geniş yetkilere sahip olmakla beraber siyaseten katl yetkileri sınırlıdır. Divan kurup davalara bakabilirler ancak kendisine verilen yetkiler çerçevesinde siyaset yetkisini kullanabilirlerdi⁴¹.

Eyaletlerde görev yapan vezir rütbesindeki beylerbeyileri de divan kurup yargılama yapabilirlerdi. Ancak siyaseten katl için padişahın iznini almak zorunda idiler. Fakat savaş zaruretleri halinde eyalet valileri siyaseten katl yetkisi kullanabilmektedir. 1600 yılında Şam yeniçerilerinin “*mâl-ı mîrî tahsili bahânesiyle diyar-ı Halep’in fukara vü ummâline tasallut ve cevrleri haddi tecâvüz*” edince Halep Beylerbeyisi Hacı İbrahim Paşa adı geçen Şam yeniçerilerinden 17 kişinin boynunu vurdurmuştur⁴².

³⁹ *Kanunnâme-i Âl-i Osman*, s.10.

⁴⁰ Tevkii Abdurrahman Paşa *Kanunnâmesi*, *Millî Tettebbular Mecmuası*, İstanbul 1331, c. I, sayı 3, 498.

⁴¹ Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti’nin Merkez ve Bahriye Teşkilatı*, Ankara 1984, 193.

⁴² *Târih-i Nâ’ımâ*, I, 161.

Askerî Sınıf Mensuplarının Yargılanması

Ulemâ'nın İşlediği Suçlar ve Ulemâ'nın Yargılanması

İlmiye sınıfı mensupları, görevini kötüye kullanma, reâyâyâ zulm etme, hırsızlık, adam öldürme, rüşvet ve benzeri bir çok suçlar işlemektedirler. İşledikleri suçlar bakımından ümerâ sınıfından farklı olmamakla beraber çarptırıldıkları cezalar bakımından ulemâ büyük bir imtiyaza sahiptir.

Padişahın ulemâ sınıfı mensupları için nadiren idam cezası verdiği malumdur. Onlar memuriyetleri sırasındaki kusurları için çok defa azl ile yetinilmekte ya da sürgün edilmektedir. Meselâ azl edilen şeyhülislam, kadiasker, mevâli kadıları gibi yüksek dereceli ulemâ Bursa, Gelibolu, İzmit vs. gibi yerlere sürgün edilmektedir. Bazen de Boğazdaki yalısında ikamete mecbur edilmekte ve tecrit hayatına mahkûm edilmektedir. Fakat bir müddet sonra sürgün cezalarının afv edildiği görülmektedir.

Taşrada görev yapan kadılar hakkında İstanbul'a şikâyetler gelmeğe başlayınca divân önce şikâyete konu olan fiillerinin incelenmesi için müfettiş tayin etmektedir. Duruma göre, teftiş sırasında da işten el çektirildiği de olmaktadır. Yapılan teftiş sonunda kadı veya nâibin sicil suretleri ile birlikte Âstâne-i sa'âdete gönderilmesi emr olunmaktadır. Şayet teftiş sonunda nâibin suçu sabit olursa küreğe koşulacaktır⁴³. Suçlamalar doğrulanırsa işlenen suçun ağırlığına göre azl, görev yerini değiştirme sürgün ve kürek cezalarına çarptırılmaktadır. Teftiş sırasında kadı veya nâip suçsuz çıkarsa bu defa şikâyetçilerin cezalandırılmak için İstanbul'a gönderilmesi emr edilmektedir⁴⁴. Ulemâ sınıfından olup da ağır bir suç işlemiş olan bir şahsı padişah illa idam cezası vermek istiyorsa yukarıda belirtildiği gibi onu öncelikle ümerâ sınıfına geçirmekte ve ondan sonra katl emri vermektedir.

⁴³ "Lalaya, Şeyhlü ve Uşşak Kadılarına hüküm ki, Şeyhlü kazâsı halkı mektup gönderüp; "kazâ-i mezbûrda nayip olan İsâ, bundan akdem nice telbis hüccet ü arzlar peyda idüp ve kürekçi emr olundukda kürekçi başına bin iki yüz akça hıسابı üzre haneden haneye seksen altışar akça alup yedişer-sekizer yüze kürekçi tutup bakisin kendü ekl idüp ve bazı ehl-i berât ve haymane olup hâne defterine yazılmayan kimesnelerden dahı hâne akçası alup kendü ekl idüp te'addi itdüğün" bildirdükleri ecilden buyurdum ki, hüküm-i şerifimle vardukda, mezkûr niyabetden ref idüp dahı husemâsıyla beraber idüp bu hususı onat vechile şer'le teftiş ü tefahhus kılup göresiz; Şöyle ki; mezkûrun telbis hüccet ü arz peyda idüp ve kürekçi bahanesiyle re'âyâdan ol mikdar akça alduğı bi-hasebi's-şer'-i's-şerîf sâbit ü zâhir olur ise vukuu üzre sicil idüp şer'le sübût bulan hukukı ashâbına bî-kusur alıvirdükden sonra mezkûrı yarar ademlere koşup suret-i sicilleri ile dergah-ı muallama gönderesiz ki küreği koşıla. Amma; gaybet itdürmekden ve ahz ü celb olunup hılâf itmekden ziyâde hazer idesiz, 9 Şevvâl 972", 6 Numaralı Mühimme Defteri (972/1564-1565), II, Ankara 1995, 170, 1131.

⁴⁴ "Haliya Sivas Kadısı Mevlana Bali ve Sonisa Kadısı Mevlana Şemseddin'e hüküm ki, Sonisa kazasından bazı kimseler gelüp, "Sonisa kadısı olan Mevlana Muhyiddin'den şikâyet idüp kazâyâ defterin sunup izhar-ı tezallüm" itdükleri ecilden mezkûr kadı azl olunup ve sunulan defterin bir sureti ihrac olunup içinde mastur olan mevad şer'le teftiş olunmak için sizi müfettiş ve dergah-ı muallam çavuşlarından Mehmed zide kadrühu mübaşir tayin olunup irsal olunmuşdur buyurdum ki, ... Şöyle ki, Mevlana-yı mumaileyhe isnad itdükleri hususlar hılâf-ı vaki çıka. Kizbleri zahir olursa cümlesini habsle mumaileyh çavuşuma koşup südde-i sa'âdetüme gönderesiz, 27 R.evel 972" 6 Numaralı Mühimme Defteri (972/1564-1565), I, Ankara 1995, 180, 329.

Ulemâ sınıfından birine ölüm cezası verilebilmesi için ya devletin selâmetine karşı ağır bir harekete girişmesi, ya da Sünnî İslâm düşüncesinden ayrılması gerekir. Bunun dışında bazı istisnâî hallerde idam cezası da verilebilmektedir⁴⁵. Birinci vaziyete örnek Şeyh Bedreddin isyanıdır. Şeyh Bedreddin hem bir isyanını ele başı hem de devletin dayandığı temel fikirleri sorgulayan ve ona karşı alternatif fikirler ileri süren birisidir. Fakat o fikirlerinden dolayı değil, fiillerinden dolayı idam cezasına çarptırılmıştır.

Devlete karşı isyan gibi ağır bir töhmetle idam edilen ulemâdan başka kimseler de vardır. Meselâ 1656 yılında katledilen Hocaşâde Mes'ûd Efendi'ye isnad edilen suç da "*ulül-emre itâat etmeyip asker cem'ine meşgul olmak*"tır. Cesur, sert ve açık sözlü bir zat olan Mes'ûd Efendi IV. Mehmed'in saltanatının en muhataralı döneminde şeyhülislamlık yapmıştır. Fakat devletin her işini kendi bilgisi ve reyi dâhilinde olması gerektiği zehabına kapılması ve veziriazamla iktidar mücadelesine girmesi üzerine önce Bursa'ya nefy olunmuş ve bilahare IV. Mehmed'in hatt-ı hümayûnu ile katl olunmuştur⁴⁶.

Sünnî İslâm düşüncesine aykırı fikirler ileri süren Molla Kabız da 1527 yılında idam edilmiştir. Molla Kabız câmilerde Hz. İsa'nın Hz. Muhammed'den daha üstün peygamber olduğunu ileri süren vaazlar vermektedir. Divân-ı hümayûna çağrılıp fikirlerini açıklamıştır. Kadiaskerler cevaptan âciz kalmışlar ve Molla Kabız da çıkıp gitmiştir. Bu olay Kanuni Sultan Süleyman'ı rahatsız etmiştir. Daha sonra İstanbul kadısı ve şeyhülislam huzurunda divanda bir fikir tartışması yapılmış ve fikirleri Şeyhülislam İbn Kemâl tarafından bir bir çürütülmüştür. Başını eğerek aczini kabul eden Molla Kabız'ın bir zındık ve mülhid sayılacağına dair fetvâ verilmiş ve suçunun tespitinden sonra İstanbul Kadısı tarafından yargılanan Kâbız idam edilmiştir⁴⁷.

Ümerânın İşledikleri Suçlar ve Yargılanması

Ümerâ sınıfı mensuplarının en çok işledikleri suçlar arasında reâyâyâ zulm etmek, görevini kötüye kullanmak, adam öldürmek, zimmet, ırza tecavüz gelmektedir. Ümerânın kendi aralarında da suç işledikleri olmaktadır. Ümerâ sınıfı için yargılanma ve cezaya çarptırılmanın ulemâyâ nazaran farklılıklar arz ettiği yukarıda belirtilmişti.

Meselâ 25 Aralık 1630/20 C.evvel 1040 tarihli bir Mühimme defteri kaydına göre Ereğli'de Osman adlı yeniçeriye katl eden yeniçeri Hacı Arslan'ın Âsitâne-i sa'âdete gönderilmesi emredilmiştir⁴⁸. Yine aynı Mühimme defterinde yer alan 30 Nisan 1631/28 Ramazan 1040 tarihli hükme göre Osman adlı bir sipahi Akçahisar

⁴⁵ Mumcu, 109-114.

⁴⁶ Tarih-i Na'imâ, IV, 1683-1685.

⁴⁷ Ahmet Yaşar Ocak, *Osmanlı Toplumunda Zındıklar ve Mülhidler*, İstanbul 1998, 230 vd.

⁴⁸ "Ereğli Kadısına hüküm ki, Ol cânib sâkinlerinden Osman nam yeniçeriye yine yeniçerilerden Hacı Arslan nam yeniçeri katl itmekle "mezburu Âsitane-i sa'âdetüme gönderesin" diyü sekbanbaşı tarafından mektûb virilmeğin buyurdum ki, vusûl buldukda, ağaları tarafından virilen mektûb mücebince mezburu Âsitâne-i sa'âdetüme gönderüp himayet eylemeyesin...", 85 Numaralı Mühimme Defteri, Ankara 2002, s. 183, 299.

kazasında, evinin yanmasından sorumlu tuttuğu diğer sipahi Mustafa'nın evini adamlarıyla birlikte basmıştır. Divan, durumun teftiş edilmesi ve davanın şer'le görülmesini emr etmiştir⁴⁹.

Ümerâ sınıfından veziriazam ve vezirler, beylerbeyi, sancakbeyi gibi üst rütbedeki makam sahiplerinin doğrudan padişah fermanı ile idam edildikleri görülmektedir. Bu makamlarda görev yapanların işledikleri cürümler, yaptıkları askeri veya siyasi hatalar karşısında padişah doğrudan siyaseten katl yetkisini kullanmakta ve idam emri vermektedir. Fakat bazen azl, sürgün, malının müsaderesi gibi daha hafif cezalar da verilebilmektedir. İstisnaî olarak askeri bir başarısızlık sonucunda gönü alnan ve görevinde ibka edilen vezirler de olabilmektedir⁵⁰. İdam edilen veziriâzamın kethüdası, reisülküttabı ve hazinedârı vs. gibi yakın adamları ve makam ve mansıp verdiği kişiler de çok defa ceza görmektedir. Bu türden, veziriazamı yönlendirdiği düşünülen kişiler bazen sadece azl ve sürgün edilirken bazen de idam edilmektedir. Meşhur Merzifonlu Mustafa Paşa Viyana bozgununa sebep olduğu için Belgrad'da idam edildikten sonra reisülküttabı Telhisî-zâde Mustafa Efendi de herhangi bir suçu olmamasına rağmen Edirne'de idam edilmiştir. Bu nevi idamlarda rol oynayan faktör kendi ikballerini önlediklerini düşündükleri maktul devlet adamının yakınlarından intikam almak hırsıdır. Çünkü sabık veziriâzamın bürokrasisi yeni dönemde belli makam ve mevkilere gelenlerin taleplerini geçmişte yerine getirmemiştir⁵¹. Kezâ 1798 yılında idam edilen Veziriâzam Hadım Hasan Paşa'nın mallarını müsadere için sarayı mühürlenmiş ve hazinedârı veziriazamın servetini söyletmek için işkence ile öldürülmüştür⁵².

Ümerâyâ isnat edilen suçların başında reayaya zulm etmek ve devlet malını zimmetine geçirmek ve yolsuzluklar başta geliyordu. Askerî sınıf mensupları her zaman reâyâyâ karşı suç işlememekte, kendi aralarında da çeşitli meseleler yüzünden anlaşmazlığı düşmekte birbirlerine saldırmakta ve cinayet işleyebilmektedirler. Önceki sayfada bahsedildiği gibi 25 Aralık 1630/20 C.evvel 1040 tarihli Mühimme defteri kaydına göre Ereğli'de Osman adlı yeniçeriye katl eden yeniçeri Hacı Arslan'ın Âsitâne-i sa'âdete gönderilmesi emr olunmuştu⁵³. Yine 30 Nisan 1631/28 Ramazan 1040 tarihli diğer bir Mühimme defteri kaydına göre Akçahisar kazasında evinin

⁴⁹ 85 Numaralı Mühime Defteri, s. 332, 549.

⁵⁰ Erzurum Beylerbeyisi İskender Paşa, İran şehzadesi İsmail Mirza karşısında mağlup olunca herkes İskender Paşa'nın cezalandırılmasını beklerken Kanuni Sultan Süleyman ona teselli edici bir ferman, kılıç, hil'at ve bir topuz göndermiştir, bkz. *Tarih-i Peçevi, İstanbul*, 1283, 298.

⁵¹ “Bu mertebe takarrüb cihetiyle kibâr ü sıgarın mültemes ü recâları ekser ana olup, ol aralıkda iktizay-ı vakt ü hâle göre niçe devlet-mend anın hilâf-ı marzî ahvâlinde bulunmağın, beynlerinde bugz u adâvete (bâ'is) olmuş idi. Ol makûle mutarassıd-ı kemîngâh-ı intikam olanlar dahi, reh-yâb-ı fursat olmağla...”, Defterdar Sarı Mehmed Paşa, *Żübde-i Vekayiât*, 171.

⁵² “Yeniçeri Ağası Tırnakçı Hasan Ağa maktulün hazinedârını kendi hânesine götürüp habs ettikten sonra helâk ve nâ-bedîd etmeğın me'mûl olan mertebe malına zafer bulunmadı”, *Tarih-i Na'imâ*, I, 133.

⁵³ “Ereğli Kadısına hüküm ki, Ol cânib sâkinlerinden Osman nam yeniçeriye yine yeniçerilerden Hacı Arslan nam yeniçeri katl itmekle mezbûru Âsitane-i sa'âdetüme gönderesin, diyü sekbanbaşı tarafından mektûb virilmeğın buyurdum ki...”, 85 Numaralı Mühime Defteri, s. 183, 299.

yanmasından sorumlu tuttuğu sipahi Mustafa'nın evini adamlarıyla birlikte basan sipahi Osman'ın teftiş edilmesi ve yargılanması emr olunmuştu⁵⁴.

Ümerâ Hakkında Şikâyet

Yüksek dereceli ümerâ için yukarıda bahs olunduğu üzere padişahın huzurunda yargılama yapılabilmektedir. Fakat pratikte her rütbeden kişinin padişah huzurunda yargılanması mümkün değildir. Ehl-i örf denilen bu zümrelerin yaptıkları kanunsuzluklar ve suçlar için çok defa mahallin kadılarından, halktan kimseler divan'a müracaat ederek şikâyet etmektedirler.

Şikâyet bazen kadılar tarafından arz-ı hal sunmak şeklinde olmaktadır. Mühimme defterlerinde buna "*mektup gönderüp*" denmektedir⁵⁵. Bazen halk, ehl-i örfün işledikleri suçlar için topluca divan'a mahzar (şikâyet dilekçesi) göndermektedirler⁵⁶. Bazen de haksızlığa uğrayan halk doğrudan divan'a gelip şikâyetinde bulunmaktadır⁵⁷. Ehl-i örf'ten birisinin haksız icraatına ve zulmüne maruz kalan kişi bazen kendisi divan'a gidip şikâyet etmekte veya arz-ı hal gönderebilmektedir.

Haksızlığa ve zulme uğrayan kişiler aslında mahallindeki kadılara müracaat etmeleri gerekir. Çok defa da ilk müracaat kadılara yapılmaktadır. Çünkü kadılar mahalli halkın mümessili gibi hareket ederler ve onların ehl-i örf tarafından maruz kaldıkları adaletsizlikleri divan-ı hümayûna yazarlardı. Fakat doğrudan divan'a müracaat da mümkündür. Osmanlı Devleti'nde reaya veya askerî, zimmî veya Müslüman herkesin divan-ı hümayûna şikâyet için arz sunma hakkı vardı. Bazen kadı vasıtası ile belli bir grup, zümre de; tüccarlar, esnaflar, sipahiler, köy halkı vs. topluca arz-ı hâl sunabilir ki buna da *arz-ı mahzar* denirdi. Kısacası padişah, şahıslar arasındaki haksızlıkları ve kendi otoritesini temsil edenlerin bu otoriteyi kötüye kullanarak yaptıkları haksızlıkları önlemek veya düzeltmek için şikâyet mekanizmasından yararlanmaktadır⁵⁸.

Fakat bazı hallerde halkın şikâyetini önlemek için bazı sancakbeylerinin şikâyetçileri katl ettikleri de görülmektedir⁵⁹.

⁵⁴ 85 Numaralı Mühimme Defteri, s. 332, 549.

⁵⁵ "Kiçiborlu ve Ağrasın kadılarına hüküm ki, sen ki Kiçiborlu kadısısın, südde-i saadetimle mektup gönderüp...", 85 Numaralı Mühimme Defteri, s. 27, 43/644.

⁵⁶ "Lalalı, Şeyhlü ve Uşşak Kadılarına hüküm ki, Şeyhlü kazâsı halkı mektup gönderüp...", 6 Numaralı Mühimme Defteri (972/1564-1565), II, Ankara 1995, 170, 1131.

⁵⁷ "Haliyen Selendi kazasından Odabaşı ve Hisarlık ve Gökçekbükü nam karyeler halkı canibinden Ahmed ve Yusuf ve Kasım ve Ömer ve Seydi Ahmed ve diğer Seydi Ahmed ve Kara Pîr Ahmed ve Mehmed ve diğer Mehmed ve Şeyhi ve diğer Mehmed ve Veli nam kimesneler bab-ı sa'âdet-meâbına gelüp rikab-ı hümayûnuna arz-ı hâl sunup...", *Topkapı Sarayı Arşivi h. 951-952 tarihli ve E-12321 Numaralı Mühimme Defteri*, hzr. Halil sahillioğlu, İstanbul 2002, 205.

⁵⁸ Halil İnalçık, "Şikâyet Hakkı", 50, 52, 54

⁵⁹ Ünal, *XVI. Yüzyılda Harput Sancağı* (1518-1566), Ankara 1989, 43.

Divân, eşkıyalık yapan, yol kesen ve cinayet işleyen, hırsız ve haramiler şayet reâyâdan kimseler ise şer'î mahkemeler tarafından cezalandırılmasını emr etmektedir. Öte yandan taşrada görev yapan tımarlı sipahi, yeniçeri, altı bölük halkı gibi askerî sınıf mensuplarının yargılanması genellikle İstanbul'da yapılmaktadır. Böyle durumlarda zanlıların "*kayd ü bend*" ile Âstâne-i sa'âdet'e gönderilmesi emr olunmaktadır. Kadılar bu nevi zanlılar konusunda uyarılmakta, "*sipahi olmayanların mahallinde ceza vü sezaların vîresiz*"⁶⁰ dendikten sonra "*muhtâc-ı arz*" olanların merkeze bildirilmesi istenmektedir⁶¹. Kapıkulu mensupları için İstanbul'da bulunan sekbanbaşı, mandeler ağası⁶² vs. gibi âmirlerinden taşradaki kadiya bir de mektup gönderilmektedir⁶³.

Fakat her şeye rağmen askerî sınıf mensupları ile reâyâ aralarında çıkan davalarda, özellikle ceza kanunları itibariyle, hâkim önüne çıkma bakımından da fiilî imtiyaza sahiptiler. Halktan olan kimseleri *ehl-i örf* hemen yakaladığı halde, asker'den olanlar kendi zâbitlerinin yani şeflerinin bu işi yapması zorunluluğu vardı. Bu ise suçlu askerî kişinin ya korunmasına, ya da zaman kazanarak delilleri yok etmesine, hatta savuşup gitmesine fırsat veriyor, hak tam yerini bulamıyordu⁶⁴.

Teftiş ve Tahkikat

Divan-ı hümayûn ister arz-ı hal şeklinde isterse bizzat mağdurun kendisi gelsin bütün davâlara bakmaktadır. Divân'da adlî meseleleri kadıaskerler halletmektedirler. Divan en üst yargı kurumu olduğundan kararları kesindir.

Esasen divân'a intikal eden davâların çok defa mahallin kadılarına şer'le görülmesi için emir verilmektedir. Zira tarafsız bir hükme varmak, mahallindeki şartları hesaba katarak ve soruşturma yaparak kanun ve şeriatın yerine getirilmesi fonksiyonu kadılara verilmiştir. Merkezden bürokratların padişah adına verecekleri hükümler yanlış ve keyfi olabilir. Esas amaç kanun ve nizamın yerine getirilmesidir. Burada Osmanlı idaresinin uzmanlaşmış bürokratik niteliği ortaya çıkmaktadır. Bazı hükümler ise hem kadiya hem de beylerbeyi, sancakbeyi gibi örfî idare makamına hitap eder⁶⁵.

⁶⁰ 6 Numaralı Mühimme Defteri (972/1564-1565), II, Ankara 1995, 162, 1118.

⁶¹ "...bu fesadî iden şakiler muhtac-ı arz olanlardan ise muhkem habs idüp arz eylesin; değiller ise şer'le haklarından lâzım geleni icrâ eyleyüp şer'-i şerîfe ve ağaları tarafından verilen mektuba ve emr-i hümayûnuna muhalif kimesneye iş itdirmeyüp şöyle ki; ol canibde icra-yı hakk olmaz ise Âsitâne-i-i sa'âdetiime havale eylesin ki, gelüp divan-ı hümayûnda kadıaskerlerim huzurlarında şer'le görülüp icra-yı hakk olunalar", 85 Numaralı Mühimme Defteri, s. 332, 549.

⁶² Mandeler Ağası Kapıkulu süvarileri tamamen sefere gidince İstanbul'da Altı Bölük'e vekaleten bakmak üzere kalan ağaya denirdi, bkz.. Uzunçarşılı, *Kapıkulu Ocakları*, II, Ankara 1984, 226.

⁶³ "...Şöyle ki, ol canibde fasl olmazlar ise hasımlarıyla Âsitâne-i sa'âdetiime arz gönderüp ikdam ü ihtimam eylesiniz" diyü bil-fil sekbanbaşı olan iftiharî'l-emacid ve'l-ekarim Kasım ve Mandeler Ağası Mehmed dame mecdühuma taraflarından mühürlü mektublar virilmeğin, mucebince amel olunmak emr idüp buyurdum ki...", 85 Numaralı Mühimme Defteri, s. 378-79, 623.

⁶⁴ M. Akdağ, *Türkiye'nin İktisadî ve İctimaî Tarihi*, II, İstanbul 1974, 118.

⁶⁵ İnalçık, "şikayet hakkı...", 54.

Burada kadıları sınırlayan tek istisna davânın daha önce görülmüş olması ve olayın üzerinden 15 yılı geçmiş olmasıdır. Daha önce fasl olmuş veya üzerinden 15 yıl geçmiş hadiseler davâ konusu olamamaktadır⁶⁶.

Veziriazam, vezir, beylerbeyi, sancakbeyi gibi yüksek dereceli devlet adamlarının işledikleri iddia olunan suçlarla ilgili olarak genel olarak bir teftiş ve tahkikat yapılmaktadır. Yapılan bu teftiş sonucunda hakkında suçlama yapılan kişi çok defa görevden azl edilmektedir. Taşrada görev yapan ümerâ da teftiş ve tahkikat sırasında görevinden alınabilmektedir.

Divân, adâletin sağlanması ve hakikatin ortaya çıkması için teftişe önem vermektedir. Tarafsız ve âdil bir soruşturma yapılması için titiz davranmaktadır. Teftiş için bazen dergâh-ı mu'alla çavuşlarından birisi de olay mahalline gönderilmektedir. 22 Ocak 1545/9 Zilkade 951 tarihli bir Mühimme defteri kaydına göre Selendi kazâsından 15 kişi divâna arz-ı hâl sunarak Yava oğlu Ali ve Mehmed nam sipahilerin tımarlarının kendi köylerine yakın olduğunu ve bu iki sipahinin kendilerine birçok zulümler yaptıklarını anlattılar. Divân, Gülnar ve Selendi kadılarına gönderdiği hükümde şikayetçi reâyânın anlattıklarını aktardıktan sonra sipahileri hasımlarıyla beraber ederek davânın görülmesini, dergâh-ı mu'allam çavuşlarından Mustafa Çavuş'un bu iş için gönderildiğini ve adı geçen sipahilerden "...her kimin hilaf-ı şer' ü kanun ne mikdar nesnelerin almışlar ise ki şer'le sabit ve zahir ola ashab-ı hukuka hakların ba'des-sübut bi-kusur" alıverilmesini ve "hin-i teftişde tamam hakk üzere olup hiçbir canibe meyl ve muhaba eylemeyüp tevir ve telbisden ve şuhud-ı zûrdan ve hilaf-ı şer'-i kavim kimesneye zulm ü teaddi olmakdan hazer" olunmasını emr etti⁶⁷.

Divân, bazen beylerbeyinin arzı üzerine bir sancakbeyini derhal azl edebilmektedir. Meselâ 17 Mayıs 1565/16 Şevval 972 tarihli bir Mühimme defteri kaydına göre Van Beylerbeyisi divân'a gönderdiği arzda "*Van tevabiünden Müküs hakimî olan Mir Ahmed mukaddema nice nâ-meşru evza' u etvara irtikab itdüğün Van kal'asında habs olunup sonradan halâs olup sancağına gitdükde asla uslanmayup nice Müslümanları ve kefare tayifesinden nice reâyâyı bî-günah katl idüp ve nice kimesnenin avretlerin ve oğlanların çeküp envâ-i fesadı olduğundan gayri hutbe-i şerifi iştirak üzre okutduğuna ikrar idüp ve ikrarı tescil olunup ve bu bendeleri Van'a geldükde kadıyı cebren ve kahren çıkarup kat'a şer'-i şerife tâ'ati ve müracaati olmayup zulm ü teaddisi ve bid'at işleriniün nihayeti yokdur*", diye şikayet etmiştir. Divân bunun üzerine adı geçen Müküs hâkiminin sancağının başkasına verilmesini ve kendisinin yakalanarak hapsedilmesini suret-i sicilinin gönderilmesini ve ahvali hakkında

⁶⁶ "...bir defa şer'le fasl olmuş olmayup on beş yıl mürur itmeyen mevaddı bi-hasebi's-şer' teftiş idüp göresin...", 6 Numaralı Mühimme Defteri (972/1564-1565), II, Ankara 1995, 152, 1099; "Vusûl buldukda mezburu zabıtları marifetleriyle bi-eyyi vechin kân meclis-i şer'-i şerife ihzar ve gaybet iderler ise şer'le buldurması lazım olanlara buldunup getürdüp mukaddema bir defa şer'le görölüp fasl olmayup on beş yıl mürur itmiş olmayan hususların tamam hakk u adl üzere teftiş u tefahhus idüp göresin...", 85 Numaralı Mühimme Defteri, s. 332, 549.

⁶⁷ Topkapı Sarayı Arşivi h. 951-952 tarihli ve E-12321 Numaralı Mühimme Defteri, 205.

tafsilat verilmesini emr etmiştir. Burada hakkındaki ağır ithamlara rağmen adı geçen sancakbeyi sadece görevden alınıp haps edilmekle iktifa olunmakta ve hakkında yargılama yapıp hüküm verildikten sonra merkezden gelecek emrin beklenmesi emr olunmaktadır⁶⁸. Sancakbeyinin görevden alınması soruşturmanın selameti açısından bir tedbirdir. Çünkü sancakbeyiliği devam ettiği takdirde soruşturmaya engel olmaya çalışacağı veya tahkikatı yürütenleri etkilemeye gayret edeceği düşünülmektedir.

Benzer bir örnek İspir sancakbeyi için de geçerlidir. 28 Nisan 1565/27 Ramazan 972 tarihli bir diğer mühimme defteri kaydına göre, İspir kadısı divan'a gönderdiği mektupta, "*İspir sancağı sipahileri ve re'âyâsı meclis-i şer'a geliüp; "sancağımız beği olan Sinan'un zulm ü teaddisi bî-nihaye olup şer'a itaat itmediğünden gayri vilayete nihayetsüz yağ ve bal ve koyun ve tavuk ve odun salgın idüp ve bundan maada Trabzon'dan yüz elli at iledüp bir akça virmeüyüp ve hamrun batmanı dörder akçaya iken haslarında olan hamrun batmların onar akçaya üzerimize birağup fevkal-had zulm ü hayf ider ve İspir kal'ası müstahfızları oğullarından Bahar nam kimesne kal'ada taşrada maktul bulunmağla mîr-i müşarünileyh kal'a mapusın alup nice Müslümanları tutup örf ü habs için mazınna olan mûmâileyhün kulları ve âdemleri olup şer'a da'vet olunmağ için müşarünileyhe varduklarında hamr hevasıyla kalkup kılıç ve çomak ile kal'a kapısına değin kovup hakâret itmişdür*", diye şikâyetle bulunmaktadır. Divân kadının bu mektubu üzerine Erzurum beylerbeyisine gönderdiği hükümde sancakbeyinin görevden alınmasını ve sancağının "*ahara*" verilmesini ve davânın şer'le görülüp hak sahiplerinin haklarının alı verildikten sonra durumun tafsilatıyla yazılıp merkeze bildirilmesi emr etmektedir⁶⁹.

Bir kazâ kadısının asayişin bozulması ve askeri sınıf mensuplarının işledikleri suçlarla ilgili olarak divan'a gönderdiği mektubu divan, o kazaya yakın bir kazâ kadısına hüküm göndererek teftiş ettirmekte ve iddialar doğru ise meselenin sıhhati üzere divana arz olunmasını istemektedir⁷⁰. Eşkîyalık hareketlerine bulaşan sipahiler

⁶⁸ "Buyurdum ki, hükm-i şerifüm varıcak, mezburun ahvalini kimesneye ifşa itmeyüp hüsn-i tedbir ü tedarikle ele getirüp ol vechile zulm ü teaddisi ve nâ-meşrû ef'al ü etvarı şer'le sabit olup sicillat olunmuş ise kendüyi yine habs idüp suret-i sicilin gönderüp tafsîl-i ahvalin sıhhati üzre arz eylesin. Sonra mezbûr hakkında emrüm ne vechile sâdır olursa mucebi ile amel eylesin. Amma; ele getürmekde tamam basiret ü intibah üzre olup gaflet ile müfsid-i mezburu ürküdüp bir yana gaybet itdürmekden ve bir fesada bais olmakdan hazer idesin", 6 Numaralı Mühimme Defteri (972/1564-1565), 204, 1180.

⁶⁹ "Hükm-i şerifüm varıcak re'âyânun hakları görilmedin sancağından koyuvmeyüp müşarünileyhi ve şikâyet olunan âdemlerini husemasıyla beraber idüp bir def'a şer'le fasl olmuş olmayup on beş yıl mürur itmeyen mevaddı bi-hasebi'ş-şer' teftiş idüp göresin; re'âyâdan ve gayriden mezburun üzerinde ve âdemlerinde her kimin hakkı ve zulm ü teaddisi şer'le sabit olursa ashab-ı hukuka hakların alıvirdükden sonra ne mikdar kimesnenün hakkı alıvirdüğün ve zulm ü teaddisine müteallik sübut u zuhur bulan mevaddı ale't-tafsîl yazup defter idüp sıhhati üzre atebe-i aliyyeme arz eylesin...", 6 Numaralı Mühimme Defteri (972/1564-1565), II, 152, 1099.

⁷⁰ "Filibi Kadısına hüküm ki, Ilıca kadısı mektub gönderüp "mahmiyye-i Ilıca'dan Tura ve Zaman ve Hâşim nam karındaşlar ve derviş nam sipahinün hidmektarı Sefer mahmiyye-i mezburede Cami-i şerif mahallesinde İbrahim nam kimesnenin âlet-i harb ile gice ile evin basup kapusın yıkup çıkdukda mezbûr Zaman başına nacak ile urup mecruh idüp irtesi ol darbdan fevt olup mezbûr Zaman şehadet olunduğu üzre mezkûr İbrahim'i urduğuna ikrar idüp lakin mezbûr Tura üç bin akça timara mutasarrıf olup ve Zaman ve Hâşim kuloğulları olup birer akça ulufelerü vardır ve "mezkurun Tura ve Zaman ve Hâşim, Mehmed nam kimesneyi katl itdüklerine ve mezbûr Tura bayram gün bir emred oğlanı çeküp men itmek

için genel kaide durumun merkeze arz edilerek gelecek emre göre hareket edilmesi, sipahi olmayanların mahallinde cezalandırılması şeklindedir. Bu konuda Mühimme defterlerinde kullanılan formülasyon çok defa şu şekildedir; “*üzerlerine fesad ü şenâ’at sabit olanlar sipahi ise habs idüp arz eylesin, degiller ise ehl-i fesad ü şenâ’ata asla ruhsat ve mecal vermeyüp muhkem haklarından gelesin ki sair ehl-i fesad ü şenâ’ata mucib-i ibret vâki ola*”⁷¹.

Divân bazen bir konu ile ilgili olarak farklı kaynaklardan gelen birbirini nakz eden bilgiler karşısında durumun yeniden teftişini emr etmektedir. 10 Aralık 1559/10 R.evvel 967 tarihli bir Mühimme defteri kaydına göre Çerkeş kadısı merkeze mektup göndererek Tahir adlı kişinin elinden emr-i şerîf vârid olduğunu, on yıldan ziyade tasarrufunda olan yerini Kadir Şah adlı çavuşun zorla aldığını iddia etmiştir. Teftiş olunması için emir verilmiş, teftişe başlanmış ve Kadir Şah çavuşa mahkemeye gelmesi için “*mürasele*” ile adam gönderilmişse de Çavuş gelen adamı bozdoğan ile vurmuş ve böylece itaat-i şer’ etmemiştir. Fakat adı geçen çavuş divan’a varmış ve konudan haberi olmadığını, kadı adamı ve müraselesi gelmediğini söylemiştir. Bunun üzerine divan, kadının arzı mı sahihdir yoksa çavuşun cevabı mı diye teftiş edilmesi için Milan ve Göl kadılarına emir gönderilmiştir⁷².

Gözaltı ve Tutuklama

Hakkında tahkikat icra edilen zanlı askerî sınıf mensupları bazen göz altına alınmakta veya tutuklanmaktadır. Gözaltına alınan zanlının suçunun sübut bulması veya cezalandırılmasına dair emir çıkması halinde cezası infaz edilir. Aksi halde yani suçsuz bulunan kişiler serbest bırakılırdı. Kapıkulu ordusu mensuplarını kendi

---

isteyen Müslümanları âlet-i harb ile câmie koyup cami kapusun kılıç ile çalup bilfiil eseri mevcuddur. Lakin şerlerinden havf idüp izhar idemeziz; haram-zade vü şâkidür” diyü Müslimanlar haber virdüklerin” bildürmeğin buyurdum ki, Hükm-i şerifim varıcak mezkurun tura ve Zaman ve Hâşim ve Sefer’i habs idüp bu husus bundan akdem bir def’a şer’le fasl olmayup ve on beş yıl geçmiş değil ise teftiş idüp göresin; şöyle ki, kazıyye kadı-i mezbûr arz itdüğü üzre olup şer’le sabit ola, mezkurları hasbden ıtlak itmeyüp üzerlerine sübut bulan mevaddı yazup sıhhati üzre bildirsin. Hilaf-ı vaki kaziye arz olmakdan hazer eylesin”, 6 Numaralı Mühimme Defteri (972/1564-1565), II, 19-20, 836.

⁷¹ 51 Numaralı Mühimme Defteri, hzr. Hikmet Ülker, İstanbul 2003, 118-119, 225.

⁷² “Milan ve Göl kadılarına hüküm ki, Çerkeş kadısı südde-i Süme mektub gönderüp Tahir nam kimesne yedinden emr-i şerîf varid olup mezkurun on yıldan ziyade tasarrufunda olan yerini Kadir Şah nam çavuş cibr ile elinden alup teaddi eylemiş. Teftiş eylesin diyü ferman olunmağın teftişe şüru’ olunup mezkûr çavuşa mürasele ile adem gönderildükde irsal olunan kimesneyi bozdoğan ile urup itaat-i şer’ itmedüğün bildirüp ve mezkûr çavuş dahı südde-i sa’âdetüme gelüp: “Husus-ı mezburdan benüm haberüm yokdur, kadı ademi ve müraselesi gelmedi” diyü cevab virmeğin kadının arzı mı sahihdür, yoğsa çavuşun cevabı mı sahuhdür? Malum olmak için sizi tayin idüp buyurdum ki, Hükm-i şerifim vardukda, bu hususa bizzat mübaşeret idüp filvaki kadı-i müşarünileyhin arz itdüğü üzre mezkûr çavuşa mürasele ve adem gönderüp meclis-i şer’a da’vet olunup itaat-i şer’ itmeyüp varan ademi ol vechile doğduğü vaki midir, yohsa müşarünileyh çavuş bildürdüğü gibi kadı hilaf-ı vaki mi arz itmişdür, nicedür? Bu babda hiçbir canibe meyl ü muhaba itmeyüp sıhhati ve hakiakti ne ise ve yanınızda ne vechile sübut ü zuhur bulursa ketm itmeyüp vukuu üzre yazup arz idesiz ve bu hususda olan da’vaların dahı ellerinde olan emirleri üzre şer’ ü kanun ile görüp fasl idüp tekrar şekvâ itmelü itmeyesiz”, 3 Numaralı Mühimme Defteri (966-968/1558-1560), Ankara 1993, 278, 612.

subayları gözaltına almakta veya tutuklamaktadır. Aynı durum tımarlı sipahiler için de geçerlidir. Suç işleyen bir sipahi zâbitleri vasıtasıyla mahkemeye sevk edilebilmektedir⁷³.

Meselâ, kapıkulu süvari bölüklerine mensup olanlar suçlu bulunduğu takdirde Bölük Ağası'nın habsine veriliyordu. Eski veziriazam Melek Ahmed Paşa'nın kethüdası Gade Kethüda'dan bin kese akça talep edildikten sonra sipah zümresinden olduğundan dolayı Bölük ağası hasbine verilmiştir⁷⁴.

20 Eylül 1565/24 Safer 973 tarihli bir Mühimme defteri kaydına göre şer'î mahkemeye davet edildiği halde gelmeyen Sinop kalesi dizdarına kalede habs olunması ve teftişin devam etmesi emr olunmuştur⁷⁵. Taşrada suç işleyen askeri sınıf mensubu suçu ne kadar ağır olursa olsun mutlaka İstanbul'a gönderilmesi istenmektedir. 10 Temmuz 1560/16 Şaban 967 tarihli bir Mühimme defteri kaydına göre Sirem Beyine yazılan hükümde İzvornik kadısını öldüren Moravik dizdarı Memi'nin İstanbul'a gönderilmesi emr olunmuştur⁷⁶.

Muhakeme ve Hüküm

Muhakeme İstanbul'a divânda yapıldığı gibi, divanın emri üzerine olayın geçtiği mahaldeki kadı mahkemesinde de yapılabilmektedir. Taşradan gelen şikâyet üzerine divân, hakkında suçlama yapılan askerî sınıf mensuplarının ya Âstâne-i sa'âdet'e gönderilmesini, ya da hasım veya hasımlarıyla (husama) yüz yüze getirilerek (*bil-muvâcehe*) mahallindeki mahkemede yargılanmasını emr etmektedir. Hakkında şikâyet bulunan kimseler divâna getirilemezse gıyabında da yargılama yapılabilir.

Zulümle suçlanan bazı vezirler bir heyet huzurunda muhakeme edilmektedir. Muhakeme yukarıda belirtildiği gibi doğrudan padişah huzurunda yapılabildiği gibi veziriazam, şeyhülislam ve kadıaskerler muvacehesinde de yapılabilmektedir⁷⁷.

Şayet davâ taşradaki mahkemede herhangi bir sebeple görülemezse merkeze

⁷³ "Akçahisar kadısına hüküm ki, Kazâ-i mezbura tabi () nam karye sakinlerinden olup erbab-ı timardan Mustafa nam sipahi südde-i sa'âdetüme arz-ı hâl idüp; "gine kazâ-i mezbura tâbi () nam karyeden Osman nam sipahinün evleri bi-iradetillahi te'âlâ ihrak olmağla mezbûr Osmna nâm sipahi buna; "evimi sen ihrak eyledün" diyü bühitan idüp ve kendüye tâbi nice şakiler ile bunun evin basup emval ü erzakın garet ü hasaret idüp ziyade zulm ü teaddi eyledüklerin" (bildiriüp) ve mezbûr şakiler ele getirülüp icrayı hakk olunmak babında bilfiil süde-i sa'âdetümede Mandeler Ağası olan iftiharül-emâcid vel-ekârim () dâme mecdühu tarafından mühürlü mektub virilmeğın buyurdum ki, vusûl buldukda mezburu zabıtları marifetleriyle bi-eyyi vechin kân meclis-i şer'-i şerîfe ihzar...", 85 Numaralı Mühimme Defteri, s. 332, 549.

⁷⁴ Tarih-i Na'imâ, III, 1368.

⁷⁵ Mühimme Defteri 5, s.110-111, hkm. 256.

⁷⁶ "Sirem Beyi Bayram Bey'e hüküm ki, Bundan akdem mahruse-i İstanbul'da İzvornik kadısı iken maktul bulunan Aziz nam kadının katili haliya liva-i mezbûrda Moravik dizdarı olan Memi nam kimesne idüğü arz olunmağın buyurdum ki, Mezburi durup habs ile yarar adamlere koşup dergah-ı muallama gönderesin. Amma gönderdüğün kimesnelere tenbih ü te'kid idesin ki gayb itdürmekden hazer ideler", 3 Numaralı Mühimme Defteri (966-968/1558-1560), Ankara 1993, 581, 1334.

⁷⁷ Uzunçarşılı, Merkez ve Bahriye Teşkilatı, 205 vd.

gönderilmesi ve davânın kadıaskerler huzurunda divân'da görülmesi emr olunmaktadır. 17 Haziran 1631/17 Zilkade 1040 tarihli Mühimme defteri kaydına göre İznik'te Bahşı adlı şahıs, Süleyman adlı mütevellinin akrabasından Osman adlı câbiyi öldürdüğünü, kendisini de öldürmek istediğini fakat bir şekilde elinden kurtulduğunu beyan ederek Mütevellî Süleyman'dan şikâyetçi olmuştur. Divân, İznik kadısına meselenin "teftiş ve tefahhus" olunarak davânın "şer'le" görülmesi, şayet "*ol canibde fasla imkân olmaz ise Âsitâne-i sa'âdetümde kadıaskerlerim huzurlarında şer'le görülüp icra-yı hakk oluna*" şeklinde emr göndermiştir⁷⁸.

Taşrada görev yapan sipahi, yeniçeri, kethüda vs. gibi askerler reâyâ ile birlikte suç işledikleri takdirde genellikle askeri sınıftan olmayanlardan ayrılarak İstanbul'a gönderilmeleri istenmekte ve reâyânın ise orada yargılanıp cezaları verilmektedir. 9 Mayıs 1565/8 Şevval 972 tarihli bir Mühimme defteri kaydına göre Menteşe sancağında huzursuzluk çıkaranların yakalanarak sipahi olanların İstanbul'a gönderilmesi, diğerlerinin mahallinde cezalandırılması emr olunmuştur⁷⁹.

Mahallin mahkemesine çağrıldığı halde gitmeyen zanlının ise Âsitâne'ye gönderilerek divan'da kadıaskerler huzurunda yargılanması emr olunmaktadır. 14 Mart 1631/10 Şaban 1040 tarihli bir Mühimme defteri kaydına göre, Yenişehir kazası ahalisiyle davalı olduğu halde mahkemeye gelmemekte direnen Yazıcızâde Mehmed isimli sipahinin divan-ı hümayûnda yargılanmak üzere Âsitâne'ye gönderilmesi emr olunmuştur⁸⁰.

Bazen ceza sadece hak sahiplerinin haklarının iade edilmesi ve görevden alma şeklinde olabilmektedir. 28 Ekim 1630/21 R.evvel 1040 tarihli bir Mühimme defteri kaydına göre Keçiborlu kazasına bağlı Giresin köyü ahalisi, mirliwa mütesellimi Mehmed ve adamlarının köylerine gelip karşılıksız olarak yem ve yiyeceklerini aldıkları, kendilerini bağlayıp ailelerine hizmet ettirdikleri ve paralarını alıp eziyet çektirdikleri yolunda şikayette bulunmaları üzerine, adı geçen mütesellimin kendisinden davacı olanlarla bir araya getirilip davalarının görülmesi; şayet aleyhindeki iddiaların doğruluğu sabit olursa haksız yere aldığı akçaların sahiplerine iade edilmesi ve kendisinin mütesellimlikten alınarak yerine dürüst birinin tayin edilmesi emr olunmuştur⁸¹.

⁷⁸ 85 Numaralı Mühimme Defteri, s. 348, 573.

⁷⁹ "...hükm-i şerifümle varıcak, siz ki kadıarsız, bu hususa gereği gibi mukayyed olup ... bi-hasebi's-şer' ve'l-kanun teftiş ü tefahhus idüp göresiz; ol vechile fesad ü şenaatleri olup memlekete zarar u ziyanları olmağla izaleleri lazım olan müfsidlerden sipahi tayifesinden olanı mukayyed ü mahbus yollarda hıfzı içün kifayet kadar adem koşup südde-i sa'âdetüme gönderesiz. Sipahi olmayanların mahallinde ceza vü sezarların viresiz ki, sayır eşkıyaya mucib-i ibret ü nasihat olup...", 6 Numaralı Mühimme Defteri (972/1564-1565), II, 162, 1118.

⁸⁰ 85 Numaralı Mühimme Defteri, 122, 201.

⁸¹ "Keçiborlu ve Ağrasın kadılarına hükiim ki, sen ki Keçiborlu kadısını, südde-i saadetimle mektup gönderüp Keçiborlu kazasına tabi Giresin nam karyeden eşrafından olan Seyyid İslam ve Seyyid İbâdullah ve (...) ve gayrileri meclis-i şer'a gelüp hâlâ mirliwa mütesillimi olan Mehmed bunların evleri üzerine konup mütf ü meccânen yem ve yemeklerin ekl eylediklerinden

Yargılama *meclis-i şer'* denilen kadı mahkemesinde yapılıyorsa kadı, davacı ve davalıyı dinler, varsa şahitlerinin ifadesini alır gerekiyorsa müftiden fetvâ sorabilir ve ondan sonra hükmünü verir. Kadı kendi vicdanı ile baş başadır. Kararını verirken hiç kimseye danışmak zorunda değildir. Kadı'nın hükmü olmadan hiçbir suçlu cezalandırılmaz. Esas itibariyle taşrada görev yapan *ehl-i örf* kadı'nın denetimi altındadır. Yargı işlerinde kadıya yardımcı olan *subaşı*, *muhzırbaşı* ile emrinde *muhzırlar*, *asesbaşı* ve *asesler*, *mukayyid* vs. gibi görevliler vardı⁸².

Cezâ ve İnfâz

Ümerâdan olan kişiler suçları sabit olursa azl, katl, sürgün, müsadere veya tenzil-i rütbe gibi cezalara çarptırılmaktadır. Yüksek makamdakilerin azl veya tenzil-i rütbe cezasına çarptırılmaları için bazen atandığı görevde başarısız olmaları da kâfi gelmektedir.

Askerî sınıf mensuplarının yargılanıp hakkında suçlu olduğuna dair hüküm verildikten sonra takdir olunan cezâ neyse tatbikine geçilmektedir. Şayet cezâ sürgün ise bazen derhal uygulanmakta bazen de cezaya çarptırılanın hazırlanması için belirli bir mühlet tanınmaktadır. Ulemâyâ mensup olan şeyhülislam, kadıasker gibi yüksek dereceli mansıp sahipleri genellikle Bursa, Gelibolu, Mısır gibi yerlere sürüldüğü gibi bazı azl edilen şeyhülislamlar kendi yalısında ikamete ve bir nevi gözaltında yaşamaya mahkûm edilmektedir. Siyasi şartların değişmesi halinde sürgün cezalarının bir müddet sonra afv edildiği görülmektedir. Bazı veziriazamlar kendi siyasi otoritesinin haricinde bağımsız hareket eden şeyhülislam ve kadıaskerleri sadece azl ettirmekle yetinmemekte çok defa sürgün de ettirmektedirler.

Görevinde başarısız olmuş vezirler ve serdarlar ise şayet katl cezasına çarptırılmamışlar ise azl olunmakla yetinilmemekte muhakkak surette sürgün edilmektedirler. Veziriazam bir veziri rakibi görüyorsa onu ya herhangi bir töhmetle idam ettirmekte ya da sürgün ettirmektedir. Sürgün bazen uzak bir eyalete beylerbeyi olarak göndermek şeklinde de olabilmektedir. Bu mânâda Osmanlı tarihi âdetâ devlet adamlarının kendi aralarındaki çekişmelerden ibarettir denilebilir.

Ceza küreğe konulmak, kalebentlik veya hapis türünden ise bu da derhal icra olunmaktadır. Küreğe konulmak ağır bir suç işlemiş orta dereceli devlet memurları için uygulanmaktadır.

Şayet katl cezâsı verilmişse bunun için genellikle şeyhülislamdan bir fetvâ alınmaktadır. Düşük dereceli ehl-i örf tâifesi için ise mahkemenin verdiği hüccet katl

gayri kendülerin kayd (ü) bend edüp ve elh (ü) yâllerin hidmet etdördüklerinden mâ'adâ hilâf-ı şer'-i şerîf yüz seksen gurusların alup ziyâde (zulm) ü hayf edüp mezburun zulm ü te'addisi def olunmaz ise cümlesi perâkende olmaları mukarerdır, deyü mezburun ahvâli mukatezâ-yı şer'-i üzre görölüp zulm ü te'addisi vâki' ise sen ki Ağrasın kadısısın, mezburu ref edüp yerine bir mu'temedün-aleyh kimesneyi mütesellim nasb eylemen emrüm olmuştur...", 85 Numaralı Mühimme Defteri, s. 46, 73.

⁸² İlber Ortaylı, *Hukuk ve İdare Adamı Olarak Osmanlı Devleti'nde Kadı*, Ankara 1994, 29 vd.

için yeterli olabilmektedir. Ancak yüksek dereceli devlet adamlarının katl cezasına çarptırılmaları halinde şeyhülislamdan fetvâ da alınmaktadır. Yukarıda anlatıldığı üzere Fâik Paşa'nın yargılanması sırasında Sultan İbrahim şeyhülislamdan fetvâ sormuştur. Bu durumda fetvânın sözlü olması da katl için yeterli olabilmektedir. Kezâ I. Ahmed emirlerine riayet etmeyen sadaret kaymakamı Kasım Paşa'yı huzuruna çağırır. Padişah hocası, şeyhülislam, vezirler ve a'yân da davet olunur. Padişah "*iki def'a ulü'l-emre muhâlefetinin sebebinden su'âl buyurdukda*" Kasım Paşa "*cevâbtan âciz*" olunca huzurunda bulunan şeyhülislamdan sözlü fetvâ ister. Şeyhülislam katl-i vâcibdir, deyince derhal katl emri verilir ve bostancılar tarafından kellesi kesilir⁸³.

Fetvâ, Müslümanların şer'î konularda veya dinle ilgili diğer mevzularda karşılaştıkları meselelere çözüm bulmak, sorulan suallerle ilgili dinin görüşünün açıklanmasıdır. Ancak teoride böyle olmakla beraber, fetvâ veren şeyhülişlâmlar örf, âdet ve geleneklerle ilgili hususlarda da fikir beyan ettikleri gibi, kiliselerdeki seçim ihtilaflarını halletmek konusunda bile fetvalar vermişlerdir⁸⁴. Fetvâ, yargılamayı yapan kadı, kadıasker veya padişaha dinî açıdan meşruiyet sağlamaktadır. Fetvâ teftiş ve tahkikat sonucunda hüküm verildikten sonra alınmaktadır. Cezası siyaseten katl olan fiiller nazari olarak "*çözümü müşkül*" birer hukuki mesele sayılıyordu. Padişah örfî yetkisine dayanarak işlenen suçun ölüm cezası takdir etmekte ve bu cezânın hukuken mümkün olup olmadığını fetvâ ile tesbit ettirmektedir⁸⁵. Fakat padişah fetvâyı uymak zorunda da değildir. Ama uyması ona ulemâ katında ve halk nazarında meşruiyet sağlayacaktır.

Öte yandan fetvâ makamında bulunan şeyhülişlâmların her zaman için hak ve adaletten ayrılmadıklarını söylemek mümkün değildir. Azl edilmek korkusuyla padişahın arzusu istikametinde fetvâ veren birçok şeyhülislam varlığı bilinmektedir. Köprülü Mehmed Paşa zamanında şeyhülişlâmlık yapmış olan Bursalı Mehmed Efendi'nin IV. Mehmed'in huzurunda veziriazam Köprülü Fazıl Ahmed Paşa da bulunduğu halde sohbet ederken Köprülü Mehmed Paşa'nın ölümü için "*öldüğü iyi oldu zirâ nâ-hakk yere çok kan itmiş idi*" deyince, Fazıl Ahmed Paşa, "*Ol her kimi katl itdi ise cümle senün fevtüânla katl itmişdür*", demiştir. Bunun üzerine Mehmed Efendi, "*şerrinden korkardım onun için fetvâ verirdim*" deyince Fazıl Ahmed Paşa "*ya Allah u te'âlâdan korkmayıp mahlûktan korkmak ilm ü diyanete lâayık mıdır?*", şeklinde cevap vermiştir⁸⁶. Bunun üzerine IV. Mehmed Bursalı Mehmed Efendi'yi azl etmiştir. Zira padişah da zan altında kalmıştır.

Fakat baskılara rağmen hak bildiğinden ayrılmadan padişah veya veziriazamın arzusu istikametinde fetvâ vermeyen şeyhülişlâmlara da rastlanmıştır. Meselâ

⁸³ *Tarih-i Na'imâ*, I, 286.

⁸⁴ Akdağ, "Osmanlı İmparatorluğu'nun Yükseliş Devrinde Esas Düzen", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, c.III/4-5, 142.

⁸⁵ Mumcu, aynı eser, 94.

⁸⁶ Fahri Çetin Derin, *Abdurrahman Abdî Paşa Vekayinâmesi*, (doktora tezi), İstanbul 1993, 131-132.

Şeyhülislam Bolulu (Bolevî) Mustafa Efendi Deli Hüseyin Paşa için “*ol makûle nâmdâr adamın cüz’î cürmü sebebiyle katli meşrû’ değildir bir yere nefy etsinler, sonra dîn ü devletin bir maslahatına yarar*” diyerek katline fetvâ vermemiştir. Arzusu yerine getirilmeyen Köprülü Mehmed Paşa da Bolevî Mustafa Efendi’yi azl ve sürgün ettirmiş ve yerine yukarıda zikr edilen Bursalı Mehmed Efendi’yi getirtmiştir⁸⁷.

Fetvâdan sonra hükmün infazı için de bir fermân çıkması icap etmektedir. Padişah huzurunda yapılan yargılama veya padişahın doğrudan idamını emr ettiği devlet adamının fermân alınmadan katl edildiği de olmaktadır. Fakat bazen padişahın “*alın şunu*” dediği vezirin idamı için de fermân gerekli olmaktadır. IV. Mehmed, Çehrin kalesini alamayan Serdâr İbrahim Paşa’yı çağırıp ağır surette tekdir ettikten sonra gazabla “*kaldırın şu kâfir*” diye bostancıbaşıya emretmiş, bostancıbaşı da katl olunacak zannederek götürürken, İbrahim Paşa bostancıbaşıya, “*ağa elinde hakkımızda fermân var mı?*” diye sorunca, onun da yok demesi üzerine yanlışlık ortaya çıkmıştır. Bostancıbaşının İbrahim Paşa’ya kötü muamelesi yüzünden o sırada sadaret kaymakamı olan Merzifonlu Mustafa Paşa bostancıbaşıyı azarlamıştır⁸⁸.

Katl fermânında katl edilecek kişinin cezâyâ çarptırılmasına sebep olan fiiller yazılır ve sonra bunların suçluyu idam etmek için gerekli ve yeterli olduğuna dair fetvâ verildiği zikredildikten sonra ve katlin icrası için emir verildiğinden bahs olunur. Hatta bazen emrin kim veya kimler tarafından icra edileceği de fermânda belirtilir. Katl söz konusu olduğunda askerî sınıf ile reâyâ arasında fetvâ ve fermân bakımından farklılık yoktur⁸⁹.

Katl cezâlarında infâz yukarıda bahs olunduğu üzere hemen padişahın huzurunda kementle boğularak veya kafası kesilerek icrâ olunduğu gibi, bostancıbaşı hapsine verilip, hakkında fetvâ ve fermân tamamlandıktan sonra da yapılabilir. Bazen katl olunacak kişi Kapı Ortası denilen yerde bir veya birkaç gün hapsedilmekte ve daha sonra “*kemend-i siyasetle*” idam edilmektedir⁹⁰.

İstanbul’daki siyaseten katl işleri genellikle bostancıbaşı ve maiyetindeki bostancılar tarafından icra olunmaktadır. Taşrada idam olunacak devlet adamları için İstanbul’dan kapıcıbaşılar ve çavuşlar görevlendirilmektedir. Bazı hallerde taşradaki beylerbeyi ve sancakbeyi gibi idarecilere gizlice ferman gönderilerek idam cezasına çarptırılan kişinin infaz edilmesi emr edilmektedir. Gizlilikten maksat suçlunun kaçmasını önlemektir.

⁸⁷ *Tarih-i Na’imâ*, IV, 1828; Köprülü Mehmed Paşa da Bolevî Mustafa Efendi’yi azl ve sürgün ettirmiştir.

⁸⁸ Uzunçarşılı, *Saray Teşkilatı*, Ankara 1984, 476, dipnot 2.

⁸⁹ Mumcu, *aynı eser*, 96-97.

⁹⁰ “Bursa Beyi Kürd, havâli-i Bursa’da harâmî teftîşi bahânesiyle geşt ü güzâra âgâz ve ol bahâne ile dest-i tetâvül-i zulm ü ta’addisini ahâlî-i vilâyete dirâz idüp, envâ’-ı zulm ü fesâd eylediği sâbit ü zâhir olmağla ihzâr ve Kapu ortasında birkaç gün habs ü tezlilden sonra kemend-i siyâsetle cezâsı verildi”, *Zübde-i Vekayât*, 84.

İdamı emr edilen bir devlet adamı veya bir memurun infazı yapılırken direnmediği takdirde ona iyi davranmak gerekmektedir. Aksi halde “*ırzı padişahîye*” riayet edilmemiş olmaktadır. Direnmeyen mahkûmun dinî vecibelerini yerine getirmesine izin verilmektedir. Direnme halinde ise derhal infaz işine girilir. Şayet mahkûm kaçarsa yakalanması için çevredeki beylerbeyi, sancakbeyi ve kadılara emirler gönderilir ve kaçağın yakalanması için emirler verilir⁹¹.

İdam edilecek veziriazamlara kara kaftan giydirildiği de görülmektedir. Kara kaftan ölüm işaretidir. II. Bayezid’in Gedik Ahmed Paşa’ya Edirne Sarayı’nda yapılan bir işret meclisi sonunda kara kaftan giydirmiş ve akabinde derhal idam edilmiştir⁹². Keza Yavuz Sultan Selim’in veziriazamı Koca Mustafa Paşa’ya idama mahkûm olduğunu kara kaftan giydirilerek bildirilmiştir⁹³.

İslam’da idam cezası kılıçla kafanın kesilmesi şeklinde icra edilirdi. Ancak sonradan Moğolların, Roma’nın ve Perslerin tesiriyle değişik idam şekilleri uygulandığı olmuştur. Osmanlı devrinde askerî sınıf mensuplarının idamında daha çok kemendle boğmak, asarak öldürmek (salb) ve kılıçla kafayı kesmek şekli benimsenmiştir. Kementle boğmak idam cezasına çarptırılan için bir saygı alâmeti sayılmaktadır. Zulümleri sebebiyle idam cezasına çarptırılan devlet adamlarına veya eşkıya tâifesinin ise kafaları balta veya kılıçla kesilmektedir. Kafa kesmekte bir hakaret kastı vardır. Fakat kemendle boğulmak yerine kılıçla kafasının vurulmasını tercih eden de olmuştur. Sultan III. Mehmed’i ayak divanına çağıran sipahi zorbalarından Poyraz Osman daha sonra yakalanıp veziriâzamın huzuruna getirildiğinde veziriâzam kendisini tekdir edince Poyraz Osman suçsuz olduğunu beyan ettikten sonra idamı hak ettiğini ve kemendle boğulmak yerine kılıçla boynunun vurulmasını istemiş ve daha sonra padişah huzurunda kafası kesilmiştir⁹⁴.

Saraydaki idamlarda çadırları muhafaza eden çadır mehterlerinden bir grup infaz işini gerçekleştirmektedir. Bunlardan her gün 4-5 kişi padişahın veya veziriazamın emirlerini yerine getirmek için nöbet beklemektedir. Taşrada infaz için gönderilen kapıcıbaşı veya çavuşlar yanlarında genellikle bir cellât götürürlerdi. Veziriazamların da birer cellâdı olduğu anlaşılmaktadır. Ancak bazen bu işi iç oğlanları, bostancılar ve solakların da yerine getirdiği görülmektedir.

Veziriazam, vezir, beylerbeyi gibi yüksek dereceli devlet adamları genellikle kemendle boğularak idam edilmektedirler. Bu uygulama Türk-Moğol geleneğinin bir uzantısıdır. Türklerde hanedan mensuplarının ve yüksek dereceli memurların kanının dökülmesi yasaktı. Bu gelenek yüksek dereceli memurların idamında Osmanlı

⁹¹ Mumcu, *aynı eser*, 100.

⁹² Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, II, Ankara 1975, 1787-179.

⁹³ Mumcu, *aynı eser*, 101.

⁹⁴ “Hemen kemâl-i ihsânınızdan anı ricâ ederim ki bu günahkâr kulu avratlar gibi kemend-i gülû-feşâr ile katl ettirmeyip seyf ile öldüresiz, dedi”, *Tarih-i Na'imâ*, I, 224.

devrinde en yaygın idam şekli olarak Tanzimat'a kadar devam etmiştir. Ancak hançerle, kılıçla ve kurşunla vurularak idam edilenler de olmuştur. Bazı hallerde idamın uyku halinde icra edildiği de görülmektedir. Kanunî'nin veziriazamı Makbul İbrahim Paşa'yı uykusunda iken öldürtmüştür. Keza III. Selim'in veziriazamı Şerîf Hasan Paşa da uykuda katledilmiştir⁹⁵.

Yenisaray denilen Topkapı sarayında yapılan infazlar Bâbü's-selâm (Orta kapı) ile Çizme kapısının ortasında bulunan yerde, meşhur Cellât Çeşmesi veya Siyaset Çeşmesi denilen yerde yapılırdı. Ancak sarayın üçüncü kapısı olan Bâbü's-sa'âde sakfi altında idam cezası tatbik edildiği de olmuştur. Veziriâzam Yemişçi Hasan Paşa eski veziriâzam Tırnakçı Hasan Paşa'yı arzdan çıkarken burada boynun vurdurmuştur⁹⁶. Arz Odasında padişah önünde de boynu vurularak katl edilen vezirler de vardır⁹⁷.

İlgi çekici bir idam da veziriâzam Derviş Paşa'nın katledilmesidir. “*Mezâlim ve mefâsidi hadden tecâvüz ettiği*” padişaha bildirilince huzur-ı hümayûna çağrılan Derviş Paşa otağ ipiyle boğulmuş fakat ayağını hareket ettiğın görünce Sultan I. Ahmed kendisi hançer ile boğazını kesmiştir⁹⁸.

Bazı idamların da Yedikule'de infaz edildiği görülmektedir⁹⁹.

Padişah seferde ise otağ-ı hümayûn önünde infazlar yapılmaktadır¹⁰⁰.

Taşrada idam edilenlerin kellesi içi bal dolu kıl torbalar içerisinde konarak İstanbul'a gönderilir ve saray kapısı önünde teşhir edilirdi. Kellenin İstanbul'a mutlaka gönderilmesi gerekirdi. Bundan maksat idam emrinin yerine getirilip getirilmediğini kontrol etmektir. Teşhir edilmesinin sebebi de devlete karşı suç işleyenlerin akıbetini herkese ibret-i âlem olması idi. Yüksek dereceli memurların kellesi Bâb-ı hümayûn'un önünde gümüş bir tepsi içerisinde, alt derecelerdeki kellesi ise tahta bir tepsi içerisinde teşhir edilirdi. Teşhir süresi üç gündü. Teşhir edilen kafanın önüne suçlunun hangi sebeplerle katl olunduğunu özetleyen bir yafta konurdu.

Katledilen ceset üzerindeki mücevherler hariç cellada ait olurdu. Öldürülenin

⁹⁵ Mumcu, *aynı eser*, 104-105.

⁹⁶ *Tarih-i Na'imâ*, I, 226.

⁹⁷ Kaymakam sarıkçı Mustafa Paşa, kadiaskerler arzdan çıktıktan sonra huzur-ı hümayûna yalnız olarak davet olunmuş ve derhal cellat istenerek boynu vurulmuş ve cesedi sahn-ı divân'da vâki çeşme önüne konmuştur. Aynı şekilde Sinan Paşa-zâde Mehmed Paşa da padişah önünde kılıçla kafası kesilerek katl olunmuştur. *Tarih-i Na'imâ*, I, 288, 303.

⁹⁸ *Tarih-i Na'imâ*, I, 317.

⁹⁹ “Bostancıbaşı Ferhad Ağa gelip Hasan paşa'yı ahz edip bir kayığa koyup hasbe'l-fermân Yedikule'ye mahbûzs etti. Beş altı günden sonra gece içinde katl olunup medresesi altında olan türbeye defnh ettiler”, *Tarih-i Na'imâ*, I, 133.

¹⁰⁰ “Mukaddemâ zulm ü ta'addî ile fukarâyı ta'ciz idüp, bî-günâh dest-i tetâvül ü ta'addîsi ile tebâh olduğu şer'an sâbit ü zâhir olmağla mütesellim-i Konya pîşgâh-ı otağ-ı hümayûn'da katl ile tertîb-i cezâ kılındı”, *Żübde-i Vekayiât*, 49.

yakınları cellada para ödeyerek cesedi satın alabilirlerdi. Bazı hallerde ise cesetler denize atılırdı¹⁰¹. Bazen de maktulün cesedi Edirnekapı hendeğine atılmaktadır¹⁰².

Ehl-i seyf denilen ordu mensuplarının infazından önce bir subay tarafından rütbeleri sökülmeştir. Böylece askerlikten çıkarılmış olmaktadır. Bilhassa yeniçeriler için bu uygulama bir kanuniyettir. Rütbeleri sökülen, kavuğu başından alınan, yakası yırtılan ve yeniçeri defterinden ismi silinen yeniçeri Baba Cafer zindanına atılır ve geceleyin boğularak ayağına taş bağlanarak cesedi denize atılırdı. Yeniçerilerin boğdurularak öldürülmesi kuralı yeniçeri ocağı kaldırıldığı sırada ele geçirilen yeniçerilere de uygulanmıştır. Yeniçeri ocağının kaldırılması esnasında Sultan Ahmed Câmî'nin sol tarafındaki avluya bakan cenahını karargâh ittihaz eden İzzet ve Hüseyin Paşalar sağda solda yakalanıp getirilen yeniçerileri huzurlarına celb ve sorguladıktan sonra mahfel-i hümayûn altında mahbes ittihaz olunan odada ihnak eyleyip (boğdurup) lâşesini sürüttürerek At Meydanında kâin meşhur çınar önüne bıraktırmışlardır¹⁰³.

XVI. yüzyılda suçlu yeniçeri orta çavuş mahbesinden kaldırılıp bir nöbetçi vasıtasıyla Yemiş iskelesindeki Çardak kulluğundaki çorbacıya teslim olunur ve oradan bir kayıkla Rumelihisarı'na götürülerek hisar muhafızları tarafından gece yarısı boğularak ayağına bir gülle bağlandıktan sonra cesedi denize atılırdı. Herhangi bir fesada yol açmamak için bu işler gizlice yapılır ve daha sonra emrin infaz edildiğine dair hisardan bir top atılarak keyfiyet ilan olunurdu. Daha sonra top atılması uygulaması kaldırılmıştır.

Taşradaki valiler, mütesellimler ve voyvodalar yeniçeriye tedip edemezlerdi. Yeniçerilerin tedipleri yeniçeri serdarı ve yeniçeri subaylarına aitti. Fakat bir yeniçeri idam edilecek olursa vilayet valisinin mühürlü buyrultusu ile yeniçeri defterinden silinmesi ve yeniçeri ağasının mektup göndermesi lazımdı. Defterden ismi silinen yeniçeri artık reâyâdan biri kabul edildiği için kadı huzurunda muhakeme edilip hakkında gerekli hüküm verilirdi¹⁰⁴. Sultan İbrahim'in suçu sabit olan bir yeniçeriye katl ettirmek istediğinde yeniçerinin "*ama ben yeniçeriyim*" diye direnmesinin sebebi yeniçeri kanununu hatırlatmak, ocak kanunu gereğince cezalandırılması gerektiğini imâ etmektir¹⁰⁵. Gerçi IV. Murad ocak kanunu falan dinlemeyip herkesin gözü önünde bazı yeniçerileri astırmıştır.

¹⁰¹ Mumcu, *aynı eser*, 107 vd.

¹⁰² Kendisine kaymakamlık sözü verildiği için bir gün için kaymakam olan Kasım Paşa, padişah huzurunda kafası kesildikten sonra cesedi bir beygir üzerine arzen konup Edirnekapısı hendeğine tarh olunmuştur, *Tarih-i Na'imâ*, I, 286.

¹⁰³ *Tarih-i Cevdet*, XII, 165.

¹⁰⁴ Uzunçarşılı, *Kapıkulu Ocakları*, I, 355-360.

¹⁰⁵ "Sultan İbrahim Edirne'ye vardığında birkaç kallâb ve birkaç harami tutulmuş getirdiler. Haramiler katl olunup kallâbın biri Hüseyin nam yeniçeri imiş, siyâset ferman buyurduklarında "ben yeniçeriyim" dedikde "ben dahi padişahım" deyü emr eyledi. Ellerini ve ayaklarını kırıp çarşı içine ilka ettiler", *Tarih-i Nâ'imâ*, III, 1005 vd.

Hazar vaktinde firar eden yeniçeri yakalandıktan sonra dayakla cezalandırılırdı. Fakat harp sırasında kaçan yeniçeriler cinayetle itham olunarak ve künyesine şerh verilerek ortasında cellâtların ikamet ettikleri *Leylek Çadırı* denilen çergede boğulurdu¹⁰⁶.

Sonuç

Osmanlı Devleti hiyerarşik bir toplum yapısına sahiptir. Bu hiyerarşi içerisinde iki keskin ayırım söz konusudur. Üretici ve vergi yükümlüsü olan reâyâ ve devlet hizmetlerini yürütmekle görevli olan askerî sınıf. Teorik olarak askerî sınıf reâyâ için vardır. Yani bu sınıfın görevi reâyânın rahat, huzur ve adalet içerisinde yaşamasıdır. Fakat pratikte insanlara zenginlik, şan ve şöhrat kapısı askerî sınıfı dâhil olmakla açılmaktadır. Askerî sınıf belirli seviyede medrese eğitiminden geçmiş, ya Enderun'dan yetişmiş ya da en alt basamaktan başlayarak Kalemîyye'ye dahil olmuştur. Kısacası belli bir eğitim öğretim döneminden sonra devlet kademesine girmiş ve yükselmiştir. Aldıkları yüksek maaş ve ücretler sebebiyle askerî sınıfın zenginlik ve toplum katında itibarları sebebiyle imtiyazlı bir üst sınıf olarak temayüz etmesi sebebiyle toplum katında bu sınıfa dahil olmak için büyük bir arzu ve istek olması kaçınılmazdır.

Yargı hukuku bakımından reâyâ ile askerî sınıf arasında nazari olarak bir fark olmasa da pratikte askerî sınıf aleyhinde bir durum söz konusudur. Bu sınıf üzerinde padişah doğrudan yargı yetkisini kullanmakta ve rütbeleri yükseldikçe hayati tehlike de artmaktadır. Her ne kadar teftiş, tahkikat, hüküm, fetvâ gibi yasal bir takım işlemler askerî sınıfın lehinde yasal unsurlar gibi görünüyorsa da gerektiğinde bunlar formalite olarak kalmaktadır. Makam ve rütbe yükseldikçe padişaha doğru yaklaşan bilhassa ümerâ sınıfı mensuplarının hayatlarının sona ermesi için en küçük bir kusur ve hata halinde padişahın "*falan kulumun kellesi makbûl-i hümayûnumdur*" demesi kâfidir. Yani "*kurb-i sultan âteş-i suzân*" sözü klasik dönem Osmanlı Devleti için bir gerçektir. Yükseldikçe gücü, kudreti ve serveti artan askerî sınıf mensuplarının buna paralel olarak hayatı da serveti de tehlikeye girmektedir.

¹⁰⁶ Uzunçarşılı, *Kapıkulu Ocakları*, I, 361-362.